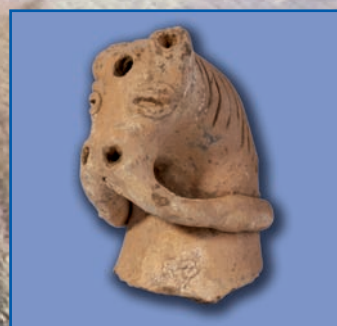

VÍZELŐTTI RÉGÉSZET

A Lukácsházi árvízcsúcs-csökkentő tározó területén végzett régészeti feltárások

Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat
Budapest 2010

A K.Ö.SZ. Tudományos-népszerűsítő füzetek 3

Nyugat-dunántúli Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság

Meliorációs és Rekultivációs Kft.

A K.Ö.SZ. Tudományos-népszerűsítő füzetek 3

F.S.C.H. Popular Science Booklets 3

VÍZELŐTTI RÉGÉSZET

A Lukácsházi árvízcsücs-csökkentő tározó területén végzett régészeti feltárások bemutatása

PRE-WATER ARCHAEOLOGY

Archaeological excavations in the area of the Lukácsháza flood-attenuation reservoir

Szerkesztő: ILON GÁBOR, KREITER ESZTER

Sorozatszerkesztő: ILON GÁBOR

Kiadó: KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI SZAKSZOLGÁLAT

Felelős kiadó: DR. VIRÁGOS GÁBOR főigazgató

Budapest, 2010

Címlapkép: Légifelvétel a Lukácsházi árvízcsücs-csökkentő tározó területéről
(Fotó: Rákóczi Gábor, számítógépes grafika: GAÁL ERIKA, ROMANKOVICS NÓRA)

Nyomdai előkészítés: KREITER ESZTER, ROMANKOVICS NÓRA

Példányszám: 1000

ISBN: 978-963-88584-4-3

ISSN: 2061-1889

Tartalom

Megépül a Lukácsházi árvíz tározó.	1
A megelőző régészeti kutatások a tározó területén.	2
1. Bevezető	3
1.1. Földrajzi viszonyok ma... és korábban	3
1.2. A Lukácsházi árvízcsúcs-csökkentő tározó területén végzett régészeti munkálatok menete (összefoglaló)	5
2. A feltárások és eredményeik	7
2.1. Az újkőkor és a rézkor	7
2.2. A bronzkor emlékei a víztározó területén	16
2.3. A kelta- és a római kor	18
2.4. A magyar honfoglalás- és államalapítás korának sírjai (10. század)	23
2.5. Árpád-kori kemencék.	28
2.6. Késő középkori emlékek	32
3. A feldolgozás pillanatképei	33
3.1. A régészeti geodézia és a dokumentáció készítése	33
3.2. A restaurálás és a nyilvántartásba vétel folyamatáról.	35
4. Természettudományos kutatások	38
4.1. Mészégetéshez használt kőzetek vizsgálata	38
4.2. Miről vall egy bőrmaradvány?	39
5. Régészeti kislexikon	40
6. Irodalom	41
7. Summary	43
8. Mellékletek	44
Szerzők és közreműködők névsora.	48

MEGÉPÜL A LUKÁCSHÁZI ÁRVÍZTÁROZÓ

Az 1965-ös árvíznél a megáradt Gyöngyös-patak rendkívül nagy elöntéseket, károkat okozott a patak menti településeken, lakott és mezőgazdasági művelésű területeken egyaránt. Szombathelyen különösen nagy károkat okozott a víz.

Az árvíz után a vízügyi szakemberek azt javasolták, hogy Lukácsháza térségében épüljön egy árvíz-tározó, amely mentesíti a településeket az árvízi károktól. Pénzhiány miatt évtizedekig nem valósulhatott meg a beruházás.

2008-ban a Nyugat-dunántúli Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság Uniós támogatást nyert az árvízi tározó megvalósítására. A 2,78 milliárd forint összköltségű beruházást teljes egészében a Nyugat-dunántúli Operatív Program finanszírozza.

A tározó megépülésével megoldódik a Gyöngyös-patak és Sorok-Perint mentén lévő települések, így Szombathely, Lukácsháza, Gyöngyösfalu, Gencsapáti, Balogunyom, Sorkifalud, Sorkikápolna és Zseny-nye árvízvédelme. Megszűnnek a 25 ezer ember életét, anyagi eszközeit veszélyeztető árvíz-károk. Min-tegy 3600 hektár terület mentesül az árvízi kockázattól, elmaradnak a több milliárdos költségű helyreállítási munkák, a jelenlegi árterületek pedig biztonsággal használhatók lesznek.

A megépülő tározó völgyzáró gátja 2,4 km hosszú, a legnagyobb magassága 8,2 méter. A töltésbe épülő zsilip árvízkor csak annyi vizet ereszt ki, amennyi a tározó alatti medrekben kiöntés nélkül levezet-hető. A létesítmény árvíz esetén 5,2 millió m³ vizet képes betározni 145 hektár területen.

A völgyzárógát építéséhez jelentős mennyiségű, mintegy 390 ezer m³ földet termeltek ki. Az így kiala-kult anyagnyerőhelyen ökológiai célú vizes élőhely kialakítására kerül sor. Ezáltal két „külön tó” (9 ha és 16 ha területű) jön létre, melyet töltés választ el egymástól. Átlagos vízmélységük kb. 1,5 m lesz, bennük „fészkelő sziget” készül.

A két tó a vízfelületekben szegény nyugat-dunántúli térségben hasznos változásokat eredményez, a vízhez kötődő élővilág számára jó életkörülményeket biztosít. A tavak kialakításával vizes, nedves élőhely adottságokat teremtünk meg (sekély vízmélység, természetes partvonal, stb.). Ez a kialakítás a „fészkelő szigetekkel” kedvező teret nyújt a vízinövények, a vízhez kötődő állatvilág megtelepedéséhez, gyarapítva ezzel a térség élőhelyeit. Az így kialakuló új vizes-nedves élőhely kiemelt szerepet kaphat a természeti értékek megismerésében, bemutatásában.

A beruházás megvalósítása lehetőséget ad további fejlesztésekre a mai árterületen, kapcsolódik a Szombathely által előnyben részesített Perint revitalizációs programhoz, de tovább növelheti Kőszeg tu-risztikai vonzerejét is. Meggyőződésünk, hogy itt egy rendkívül értékes, nagy turisztikai és rekreációs le-hetőségeket rejtő terület jön létre, mely megköveteli, hogy ennek fenntartható hasznosításáról megfontolt, előrelátó döntés születessen.

Nádor István

vízügyi igazgató

Nyugat-dunántúli Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság

MEGELŐZŐ RÉGÉSZETI KUTATÁSOK A LUKÁCSHÁZI ÁRVÍZCSÚCS- CSÖKKENTŐ TÁROZÓ TERÜLETÉN

A nagy felületű megelőző régészeti feltárások külön csoportját képezik az árvízvédelmi beruházások, víztározók építésével kapcsolatos munkálatok. Itt gyakran különleges helyzetbe kerülnek munkatársaink, hiszen az esővízen túl a magasan jelentkező talaj- vagy rétegvízzel is meg kell küzdeniük. Nem volt ez másként a lukácsházi árvízcsúcs-csökkentő tározó kutatásakor sem. A „vendégmarasztaló” vasi agyagos talaj, a 2009. év folyamatos, nagymennyiségű tavaszi esőzései nagy gondot jelentettek a régészeti feltáráson tevékenykedő munkatársainknak és a munkagépeknek is. Mindezen akadályok ellenére határidőre lezártuk a terepi kutatásokat, így elmondhatjuk: az örökségi értékek megmentése mellett sikerrel segítettük a beruházás megvalósulását is.

A megelőző régészeti kutatás előkészítését a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal értelemszerűen nagyon fontosnak tartotta és kiemelt figyelemmel kísérte, hiszen az 1980-as években épített Kőszeg–Szombathely szennyvízcsatornát úgy vezették el a 87. sz. főút és a Gyöngyös-patak közötti területen, hogy közben komoly pusztítást okoztak régészeti örökségünkben.

Az akkor még Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskolának nevezett felsőoktatási intézmény régésztechnikus képzésének diákjai több generáción keresztül Ilon Gábor régész irányításával végeztek intenzív terepbejárásokat a Gyöngyös-völgyében Kőszeg és Szombathely között. Munkájuk eredményeként több új régészeti lelőhely került nyilvántartásba és számos szakdolgozat született. A hajdani diákok közül pedig ma többen a Szakszolgálat munkatársai, így a helyszín, a terep ismerete aligha jelenthetett problémát. E távlati előzményeket követően, a tározóépítésre kiszemelt terület közvetlen szomszédságában – a MATÁV optikai kábelének fektetése kapcsán – a Savaria Múzeum 2000 őszén építés közbeni feltárást folytatott, amely újkőkori és késő bronzkori településnyomokat, valamint római kori falmaradványokat eredményezett. Az utóbbiak a nem túl messze elhaladó ú.n. Borostyánkő út melletti lóváltóállomásra vagy valamilyen katonai táborra utalhatnak.

Jelen kiadvány a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat II. számú, Nyugat-dunántúli régiójának munkatársai által a tározó területén 2008–2010 között végzett tevékenységét mutatja be nem titkoltan azzal a céllal, hogy minden érdeklődő, kiemelten pedig a beruházók és a kivitelezők munkatársai, valamint a térség minden érintett állampolgára számára közérthető formában hozzáférhetővé tegye a munka eredményeit. A kiadvány célja annak bemutatása, hogy milyen gazdag örökség rejlik a tározó útjai, gátjai és egyéb műtárgyai alatt is, milyen értékek feltárása, dokumentálása és megőrzése történt meg a feltárással fordított pénzügyi forrásokból, s hogy válik a régészeti információ történeti és helytörténeti adattá, a tározó területén megismert emlékeket, az azok adta ismereteket hogy lehet szervesen beépíteni a szűkebb térség történelmének írásába... Mindezzel egyidőben bemutatjuk a régészeti tevékenység munkafolyamatait is.

Az itteni, korábbi ismeretekhez képest új eredményeket szolgáltatott egy Árpád-kori település kutatásai, az őseink itteni, honfoglalás kori megtelepedését igazoló sírcsoport pedig különösen jelentős információt nyújtott a történettudománynak és a helyiek identitástudatának megalapozására egyaránt.

Hiszek abban, hogy a „K.Ö.SZ. Tudományos-népszerűsítő füzetek” című, a múlt évben indított sorozatunk ezen újabb, 3. száma is eredményesen szolgálja kulturális örökségünk védelmét és olyan együttműködő partnerekkel, mint jelen esetben a Nyugat-magyarországi Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság továbbá Meliorációs és Rekultivációs Kft., újabb füzetek megjelenésének örvendezhetünk a közeli jövőben.

Dr. Virágos Gábor

főigazgató

Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat

Budapest, 2010. június 21.

1. BEVEZETŐ

1.1. FÖLDRAJZI VISZONYOK MA... ÉS KORÁBBAN

Ilon Gábor

A tározó a Nyugat-magyarországi peremvidéki nagytájon, a Sopron – Vasi-síkságon belüli 400 km² nagyságú Gyöngyös-síkon található. Az Ausztriában eredő patak ma ismert medrét a felső-pleisztocén folyamán foglalta el egy, a Kőszeg – Szombathely vonalon található süllyedésben (1. ábra). Ennek során a folyamatos mederátthelyeződés miatt egy megközelítőleg félméteres vastagságú sárgás és laza szerkezetű kavicsréteget terített el az egész Gyöngyös-síkon, úgy, hogy közben beleásta magát saját korábbi, erősen összecementált, vörössagyagos kavicschordalékába. A kavicsot helyenként vályogosodott – a szél hatására kialakuló – talaj (2. ábra) szakítja meg, ami a későbbi korokban a fazekas és a házépítő ember rendelkezésére állt. A mai nevezéktan szerinti Gyöngyös-patak Sárvánál ömlik a Rába folyóba. A patak ártere széles, ahogy ez a tározó térségében jól látható.

1. ábra A Gyöngyös-völgye a feltárással, háttérben Kőszeg és a Kőszegi-hegység (Fotó: Rákóczi Gábor)

A Gyöngyös-patakba vezető rétegvízforrások által táplált vízfolyások, mint például Szeleste és Zanat határában a Borzó-, a Kőrös- és a Surányi-patak, de a Szombathely határában betorkolló Arany-patak, vagy a közelebbi Szerdahelyi-patak is nemcsak levezetik a táj fölös vizét, hanem egyúttal egy természetes közlekedési hálózatot is alkotnak. Itt elsősorban nem a csónak esetleges használatára gondolunk, hanem arra, hogy szárazföldi közlekedésnek (gyalogos, szekér, lovas) nyújtottak biztos támpontot, azaz a kő-, érc és más áruk szükségszerűen használható kereskedelmi csatornáit jelentették. Természetesen az sem mellékes, hogy az ember életének, gazdálkodásának meghatározó eleme a víz, így a mindenkorai települések is ennek közelében alakultak ki. A kistáj árvizeinek két periódusa van, az egyik március – áprilisban a hóolvadások alkalmához, a második árvízi hullám pedig a június – júliusban rendszerint megérkező nyári nagy esőzésekhez köthető. A kisvizek a nyár végi, őszi időszakban jellemzők, amikor kevés a csapadék és jelentős a párolgás. A terület felépítése, földtani szerkezete azonban kedvez a víztárolásnak.

A csapadékból származó utánpótlás évi 600 – 700 mm körüli, amihez további 500 – 550 mm körüli átlagos párolgás és párologtatás járul, ezért a vízjárás az árvizek közötti időszakban is stabil. A patakok folyamatos vízellátását a geológiai adottságok mellett az éghajlati tényezők is elősegítik. A kistáj éghajlata a mérsékelt hűvös, mérsékelt száraz kategóriába sorolható. Az évi napfénytartam 1850 és 1900 óra között valószínű, nyáron 720 – 740 óra, télen 185 óra körüli napsütés várható. Az évi napfénytartalom alacsony volta, a borultság magas százalékos arányával magyarázható.

A csapadék és borultsági viszonyok mellett az évi középhőmérséklet 9 °C körüli, a vegetációs periódus átlaga pedig 16 °C körüli. Az országos átlagtól alacsonyabb hőmérsékleti értékek következtében a párolgás és párologtatás kisebb, így a lehullott csapadék egy része vízfelesleget alkot, a talaj- és rétegvizeket táplálja. Ennek a talajvízadottságnak köszönhetően a földhasználat a területen észak-dél irányú párhuzamos sávokban jelenik meg. A mélyebb talajvízadottságokkal jellemezhető, platójellegű hátakon szántóföldi gazdálkodás, míg a patakok ártere mentén, a magasabb talajvízállású területeken erdő- és rétgazdálkodás alakult ki.

A fent körvonalazott vízmozgásnak köszönhetően a talajban helyenként összeálló gyepvasérc a kelta kortól a 14 – 15. századig a térség egyik meghatározó nyersanyaga lehetett, bár erről ma még sajnos nincsenek

2. ábra Előbukkan a vályogosodott lösz a régészeti célú gépi humuszosolás során (Fotó: Halász Ferenc)

gyertyános kocsányos tölgyesek, cseres kocsánytalan tölgyesek alkothatták, míg a mocsarak, vízfolyások mentén a nádasok és a gyékényesek lehettek az eredeti növényzeti társulások.

Az éghajlat és a növényzet együttes hatására barna erdőtalaj alakult ki, ez képezte és képezi napjainkban is a földművelés alapját, annak ellenére, hogy az évezredek emberi hatás következtében a talaj pusztul, erodálódik, áthalmazódik. A Gyöngyös-patak völgyének is jellegzetes talajtípusa a vízhatású, eredetileg valószínűleg ártéri ligeterdőkkel, gyékényesekkel és nádasokkal borított réti öntéstalaj és a fiatal nyers öntéstalaj. A völgy mentén hosszan elnyúlva fejlődött ki és a völgyoldal alsó szakaszán keveredett a barna erdei talajok áthalmazódott anyagával.

Az utóbbi évtized környezetregészeti kutatásainak köszönhetően – amelyeket elsősorban Sümegi Pál és munkatársai végeztek a kistáj különböző helyein – mozaikosan ugyan, de az ember alkotta táj már megrajzolható.

A térség mértékadó sorozatát a Marcal-medencében található mezőlaki tőzegláp késő jégkortól napjainkig adatokat szolgáltató fúrásmintája képezi. Ennek szervesanyag- és pollenelemzéséből világosan látszik, hogy Kr. e. 5200–4000 között, azaz az újkőkor közepétől (Dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrája) és a rézkor elején (Lengyeli kultúra III. fázisa) a talajerózió drasztikusan növekszik és a fásszárú növények mennyisége fokozatosan csökken, azaz a térségben megtelepedő földművelő ember hatása kimutatható. A Gyöngyös-völgy és az Arany-patak felett magasodó szombathelyi Oladi plató vizsgálatai ugyanezt a képet eredményezték, ahol egy lombos erdei irtványon kialakított gabonatermelő közösségre és legeltetést folytató állattartásra utalnak a rágást is elviselő gyomnövények. A szombathelyi Metro áruház környékén található a Lengyeli kultúra legalább öt nagy lakóházból álló települése. Az egyik épület nyárhoz köthető építési ideje is meghatározható volt az oszlophelyekből kimutatott menta pollenek segítségével. Itt is jelentkeztek a legeltetés hatására terjedő, mérgező gyomok. A búzavirág pollenjei a közelben művelt gabonátáblákra utaltak. A mezőlaki, velemi, bucsui, nemesbódi és zanati mintákban a késő rézkortól a bronzkoron át jelentősen megnövekedett a pernye mennyisége, ami egyre intenzívebb fémművességre, ezzel párhuzamosan az erdők csökkenésére világít rá. A bronzkor közepétől megjelent a dió, majd a kelta és római korban a fejlett kertkultúra jeleként a szőlő pollenszemcsék száma kiugró. A lombos erdők nagyarányú irtása miatt a fenyőerdők kiterjedése növekedett. A népvándorlás korában a visszaerdősülés nyomai a földművelés csökkenő jelentőségét bizonyítják a külterjes állattartás mellett, míg az Árpád- és középkorban az erdők nagyságának stabilizálódása a jellemző. Mellette fontos megjegyezni, hogy a fejlett kertkultúrát jelentő dió és szőlő maradványai kimutathatók, ahogy az előző korszakhoz képest növekvő pernye mennyisége többek között a vassfeldolgozás kiteljesedését sejteti.

Összességében elmondható, hogy a középkortól kezdődően készített térképek alapján egyértelmű, hogy a 16. században még megközelítőleg 50–50 %-os arányú erdő és nyílt területet igénylő (rét, legelő, szántó és kert) gazdálkodási formák fokozatosan megváltoztak a nyílt, erdőmentes területek javára. Az erdőarány a 19. századra 30 %-ra, a 20. század közepére pedig 20 % alá csökkent. Igaz ez a tározó környékére is, bár a Kőszegfalva–Acsád térségi és a Kőszeghegylajai erdőterületek viszonylag nagy kiterjedésűek. A Gyöngyös korábbi szabályozása nyomán a mocsaras, lápos területek aránya drasztikusan lecsökkent, azaz mára egy alapvetően emberi hatásra fejlődő felszín látható a vizsgált területen.

1.2. A LUKÁCSHÁZI ÁRVÍZCSÚCS-CSÖKKENTŐ TÁROZÓ TERÜLETÉN VÉGZETT RÉGÉSZETI MUNKÁLATOK MENETE (ÖSSZEFOGLALÓ)

Ilon Gábor

2001. októberében a Nyugat-dunántúli Környezetvédelmi- és Vízügyi Igazgatóság megrendelésére a Vas megyei Múzeumok Igazgatóságának régész osztályvezetőjének, Ilon Gábornak irányításával a Sarmata Múzeum munkatársai készítették el a terület első régészeti örökségvédelmi hatástanulmányát, amelynek megújítása és pontosítása 2007. novemberében történt meg.

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Soproni Regionális Irodájának határozatát követően a beruházás földmunkával érintett teljes területén 2008. szeptember–november hónapokban több részletben tűzszerezeti átvizsgálásra került sor, október 1. és 17. között pedig a tározó építési területén feltételezett 5 régészeti lelőhelyen Basticz Zoltán régész vezetésével 5422 m²-en próbafeltárások zajlottak.

A lelőhelykomplexum pontosabb megismerésének érdekében a K.Ö.SZ. műszeres leletfelderítő szakembere, Sándor Lajos fémkeresővel több alkalommal végzett bejárást a tározó területén és gyűjtött be római és középkori pénzermék mellett például egy római kori bronz kisplasztikát, amely egy dromedárt (21. ábra) ábrázol.

A próbafeltárások során a Kőszeg–Kőszegfalvi-rétek-dűlő I. lelőhelyen (34. ábra) újkőkori, kora rézkori és római kori településjelenségeket, a Lukácsháza–Gyalogúti-dűlő elnevezésű határrészen (34. ábra) pedig az egyik szondaárokban egy Árpád-kori mészégető kemencét (29. ábra) is dokumentáltunk.

Fentiek eredményeként csupán ezen a két lelőhelyen került sor megelőző régészeti feltárássra.

2009. március 23. és június 5. között Kőszeg–Kőszegfalvi-rétek dűlő I. lelőhelyen Basticz Zoltán, majd az utolsó héten Eke István régész kollégák vezették a kutatásokat – szerencsés, ideális megfigyelési körülmények között. Az ásítás a gátakra bevezető mai aszfaltútra és környékére, a gátak helyére terjedt ki. Az ásítás 13 068 m² nagyságú lehumuszolt területen folyt, ahol 101 gödröt, 159 cölöplyukat, 3 kemencét, 3 sütőfelületet, 4 árkot, 4 sírt és egy kőépület alapozását, azaz összesen 275 jelenséget regisztráltunk és tártuk fel (3. ábra). A legkorábbi emlékek a korai- (Lengyel III.) és középső rézkori (Balaton-Lasinja kultúra) településjelenségei voltak. Az utóbbihoz tartozó gödrök egyikéből nagy mennyiségű, változatos kerámiaanyag, kőbalta töredékek és egy csiszolt kőgyöngy került elő. Számos kora bronzkori gödör mellett 4 honfoglalás kori sírt is feltártunk, amelyek Vas megye korai magyarságának történetében kulcsfontosságúak. A legnagyobb számban középkori településjelenségek kerültek kibontásra. A 13–14. századi kerámiaanyag mellett nagy mennyiségű, másodlagosan felhasznált római tegula és imbrex, valamint három vassarkantyú került elő. Nagyon érdekes egy négy sütőkemencéből álló kemence-bokor, amelyek közül kettő esetében a védőtető oszlopainak helyeit is sikerült megfigyelni. Egy nagyméretű gödörkomplexumból származik a feltárás egyik leglátványosabb emléke, egy késő középkori lófejes folyadéktároló edény (aquamanile, 30. ábra) kiöntőcsöve. Figyelmet érdemlő az az ismeretlen funkciójú, 12 x 12 m nagyságú, a késő középkorra keltez-

3. ábra Gépi humuszeltávolítás, nyelés szélben (Fotó: Halász Ferenc)

hető kőépület-alapozás, amelyre az északi bekötőút humuszosítása során bukkantunk. Az épület belsejében feltárt cölöplyukak egy része valószínűleg a hajdani tetőszerkezet tartóoszlopait jelöli.

A második lelőhely megelőző feltárása – a már meginduló gépi kivitelezés kezdetén – a lukácsházi Gyalogúti-dűlőben 2009. szeptember 21. és október 22. között zajlott Horváth Ciprián régész vezetésével. Itt a 18 523 m² nagyságú terület 182 jelenséget eredményezett.

4. ábra Szakfelügyelet télen (Fotó: Halász Ferenc)

A feltárt telepjelenségek egy része az újkőkor középső és késői szakaszára, illetve a késő bronzkor (Urnamezős kultúra) időszakára keltezhető. Az objektumok másik, nagyobb csoportja Árpád-kori; közülük az egyik gödörből különösen nagy mennyiségű kerámia, továbbá egy vassarkantyú került elő. Kiemelkedő jelentőségű az az Árpád-kori mészegető kemencepár (29. ábra), melyhez hasonló a 2008. évi próbafeltárás során került dokumentálásra. Sikerült megfigyelni egy ugyancsak Árpád-kori füstölögdröt (26. ábra) és egy részlegesen megépített kemencét is. Dokumentáltunk továbbá két egymással párhuzamosan futó árkot, amelyek valószínűleg egy Ny–K-i irányú római kori út vízvezető árkait képezhették. Ez a mellékút valószínűleg az innen néhány száz méterre elhaladó Borostyánkő útból ágazhatott el, de értelmezhetőek az árkok a római kori parcellázás (földosztás) emlékeiként is.

Kutatásainkat nem kis mértékben hátráltatta a magas talajvízszint, továbbá a 2009–10. évi tavaszi nagy esőzések, valamint a korán megérkező és hosszan tartó tél. Ezek együttes hatása nagy kellemetlenséget okozott, amit például géppel ásott vízvezető árkok kialakításával oldottunk meg.

A régészeti feladatokkal párhuzamosan és azok zárásaként munkatársaink építés közbeni szakfelügyeletet (4. ábra) láttak el, hogy az esetleg felbukkanó emlékeket mentse, a régészeti jelenségeket feltárják.

A próbafeltárás geodéziai felmérését a Geoservice Kft., a megelőző feltárások geodéziai felmérését és teljes dokumentációjuk (szöveges, rajz és fotó) elkészítését a Szakszolgálat geodéziai munkatársai (32. ábra) végezték el Eke István régész-geodézia-térinformatikus vezetésével, az ásató régész, a régésztechnikusok és a betanított terepi asszisztensek közreműködésével.

A leletanyag restaurálása mára befejeződött, ami az Archeolore Kft. munkatársainak keze munkáját dicséri. Köszönet ezért vezetőknek, Döbröntey-David Szilviának és Udvardi Balázsnak.

A leletanyag és természetesen a teljes feltárási, feldolgozási (pl. embertani, állatcsont, pénzérmék, tárgyrajzok, restaurálási) dokumentáció a befogadó Savaria Múzeumnak került átadásra. Összesen 1890 tárgyat, 4 emberi csontváz-maradványt és 54 állategyedhez tartozó csontleletet vettünk előzetes nyilvántartásba. Az emberi maradványok feldolgozását Dr. Tóth Gábor antropológus, az állatcsontok meghatározását és leltárba vételét Csippán Péter archaeozoológus végezte el. A nyilvántartásba vétel Horváth Ciprián irányításával és Tokai Zita Mária segítségével történt meg.

2. A FELTÁRÁSOK ÉS EREDMÉNYEIK

2.1. AZ ÚJKŐKOR ÉS A RÉZKOR

Tokai Zita Mária

A Kárpát-medence őskorának megismeréséhez elsősorban a tárgyi hagyatékek, a régészeti emlékek állnak rendelkezésünkre. Az írott források hiányát ezek ugyan nem pótolják, de az életmódról, a kulturális és a vallási életről, a temetkezési szokásokról jó adatokkal szolgálnak. Az írás megjelenése előtt élt közösségekre a kultúra vagy csoport elnevezést alkalmazza a régészettudomány, melyek időbeli, térbeli és fejlettségi különbségeket jelölnek. Az egyes kultúrákat és csoportokat az első vagy legjelentősebb lelőhelyükről, elterjedési területükről, edénydíszítési technikájukról vagy temetkezési szokásaikról nevezték el.

Az őskor első időszaka, az őskőkor vagy más néven paleolitikum az emberiség történetének leghosszabb szakasza. Erre az időre tehetjük a mai ember, a beszéd, a gondolkodás kialakulását, a szerszámok megjelenését. Az alsó paleolit emberek ismerték a tüzet, a középső paleolitikum idején már hittek a túlvilágban, a felső paleolitban pedig már külsőleg és gondolatvilágukban is a mai emberekhez hasonlóak voltak. Az ő- majd a középső kőkorszakban élt emberek közös jellemzője a vadászó-halászó-gyűjtögető életmód. Lakóhelyüket változatos helyszíneken alakították ki: folyóteraszokon, barlangokban, mésztufa medencékben, ahol helyenként már épített tűzhelyek nyomai is megmaradtak. Kavicsokat és köveket alakítottak ki eszközöknek, amiket vadászathoz, bőrmegmunkáláshoz, étkezéshez használtak. Később a mikrolit kőpengéket alkalmazták gyakrabban, melyeket sokszor szerves anyagokba pl. csontba, fába erősítettek, így hozva létre használati eszközeiket.

Újkőkorszak

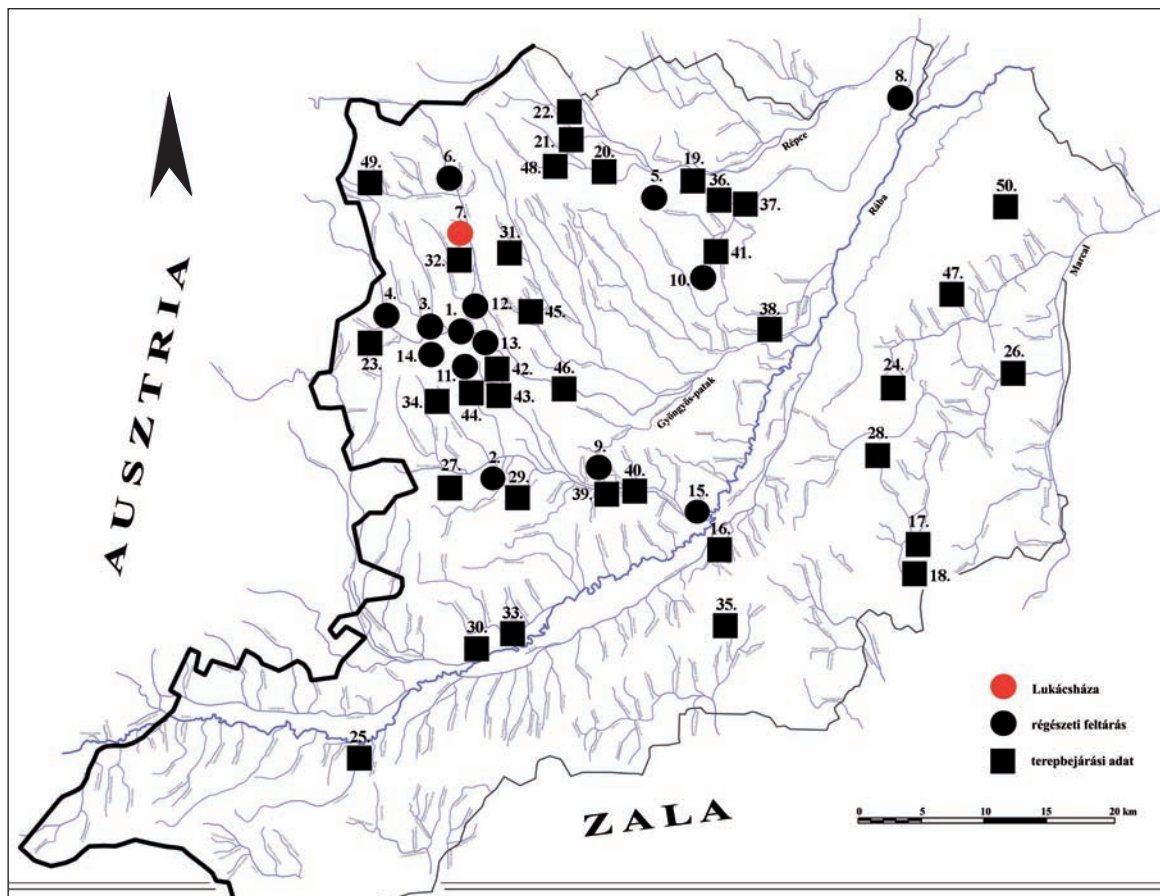
A kőkorszak utolsó szakaszáról, az újkőkorról vagy más néven neolitikumról már sokkal több információval rendelkezünk. Ekkor a vadászó-halászó-gyűjtögető életmódot hosszú folyamat eredményeképpen felváltotta a termelőgazdálkodás, amely a Kr.e. 7. évezredben már kész formában jutott el a „termékeny félhold” térségéből, Kisázsia felől Délkelet-Európába, háziasított gabonákkal és állatfajokkal, és számos technikai újítás ismeretével, köztük az agyagedény-készítéssel. Ezt a változást nevezi a tudomány „neolitikus forradalomnak”, melynek hatása napjainkig tart. A Kárpát-medencében a Kr.e. 7–6. évezred fordulóján váltotta fel a korábbi életmódot a termelés, s térségünk ekkor kiemelkedő jelentőségűvé vált. Itt történhetett meg ugyanis az élelemtermelés délről származó ismeretének átvétele és átadása Közép-Európa felé, vagyis a régió neolitikizálódása.

Ebben az időben a Dunántúl déli felén élt mezolitikus csoportok már elérték azt a fejlettségi szintet, amellyel be tudták fogadni a délről származó embercsoportok új életmódját, és feltehetően velük együtt alakították ki a korai neolitikus Starčevo kultúrát, amely a Balaton vonaláig terjedt el. Eközben az Észak-Dunántúlon és Közép-Európa nagy területén a mezolitikus népesség még egy ideig tovább folytatta korábbi életmódját, majd a kedvező környezeti tényezők és a kisebb déli népcsoportok beáramlásának hatására megtörtént ott is a termelőgazdaságra való áttérést.

Hazánkban az első élelemtermelő közösségek kis telepeiket nagyobb vízfolyások, bővízű patakok mentén, hosszan elnyúló dombháton hozták létre. A kőeszközöket, a természetes anyagokból – agyag, bőr, csont, fa, nád – készült tárgyakat széles körben használták a háztartás körüli tennivalókra és a földművelés egyes feladataira. Új technikákat alkalmaztak eszközeik készítésénél: csiszoltak és fűrtak, így kialakítva a sokszor nyéllyukas kőbaltákat (5. ábra), de a korábbi pattintott eljárás is használatban maradt. Az egyre növekvő lakosság számára megtermelt gabonaféléket – alakor, tönke, árpa, köles – nagyméretű hombáredényekben tárolták, a gabonaszemetet pedig lapos őrlőköveken kisebb-nagyobb kövek dörzsölésével őrölték meg. Háziasított állataik a juh, kecske, sertés, szarvasmarha és a kutya

5. ábra Nyelezett kőbaltarekonstrukciós rajza (Tóth Zoltán munkája)

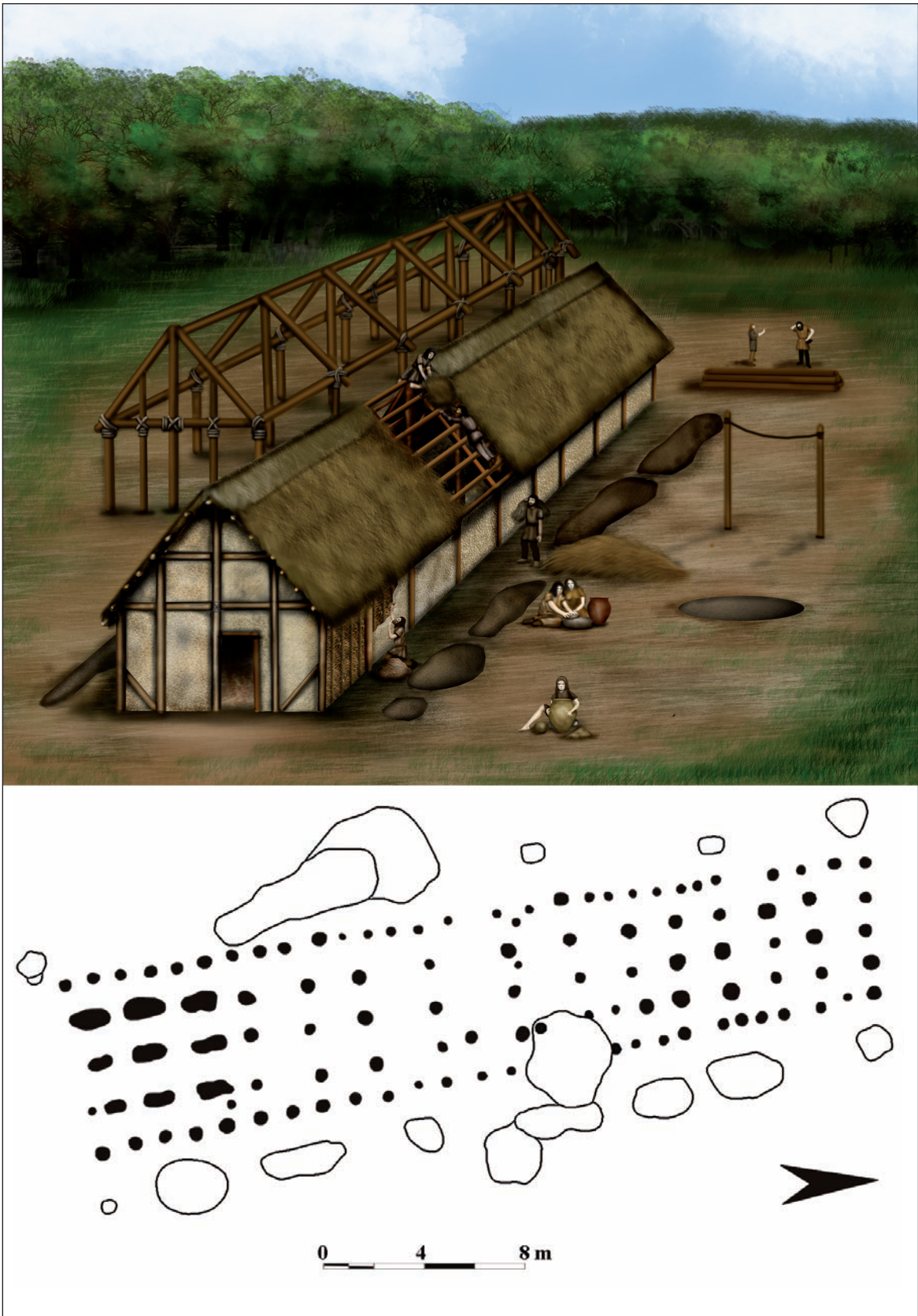

6. ábra A DVK ismert lelőhelyei Vas megyében (Vámos Gábor munkája Ilon Gábor gyűjtése nyomán)

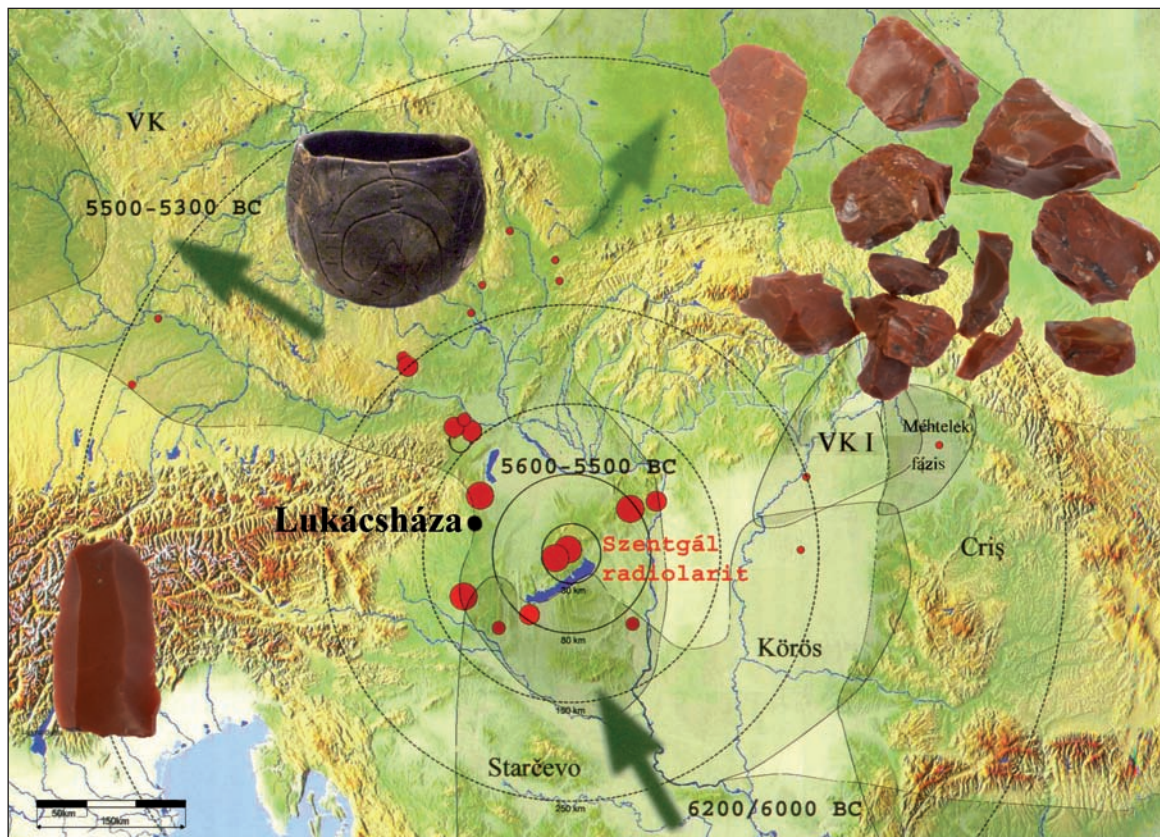
voltak, valamint bizonyítottan a Kárpát-medencében történt meg az őstulok domesztikációja. Hitvilágukról keveset tudunk, a kisméretű állat- és emberalakú plasztikus díszek és szobrocskák, valamint az állatfejjel díszített sarkú kis oltárok a termékenységi rítusokhoz köthetők.

Kr. e. 6. évezred közepén a helyi lakosság és déli elemek keveredésével új kultúra jött létre, mely a Kárpát-medencét messze túllépve egészen a Párizsi-medencéig és a Dnyeszterig vette birtokba Európa nagy részét. Ezt a nagy földrajzi területen elterjedő műveltséget jellegzetes, bekarcolt díszű edényei után közép-európai, hazánkban Dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrájának (rövidítve DVK) nevezi a kutatás. Népeisége folytatta a letelepült, neolitikus életformát, gazdasága az állattartás mellett a sajátos, irtásos-égetéses földművelésen alapult, mely során a termőterület kimerülésével új helyeket vettek művelés alá ami a telepek feladásával, a lakóhely megváltoztatásával járt.

Lukácsháza környékén a középső újkőkor idején mutatható ki először emberi megtelepedés, a vonaldíszes kultúra népeisége volt az első, amely birtokba vette e vidéket. A Gyöngyös-völgyében, Kőszeg és Szombathely között végzett talajtani és régészeti topográfiai vizsgálatoknak köszönhetően megállapítható, hogy a DVK lelőhelyek a fazekas alapanyagként használt agyag és a házfalak tapasztásánál alkalmazott vályoglencsék szomszédságában (2. ábra), jól művelhető és termékeny talajtípuson helyezkedtek el (6. ábra). Lukácsháza határában a Csömötei-hegy – Kisorókás-dűlőből, a Gyalogúti-dűlőből, valamint Kőszeg – Kőszegfalvi-rétek-dűlő I. lelőhelyekről ismerünk ilyen korú telepeket, melyekből az utóbbi kettőt is érintette az árvízcsúcs-csökkentő tározó építése. A korábbi, 1998-as terepbejárás nyomán ismertté vált Kőszeg – Kőszegfalvi-rétek lelőhelyen Farkas Csilla 2000. évi optikai kábelbefektetés alkalmából végzett leletmentése több időszak, köztük a DVK megtelepedését igazolta. A Nagycsömötei-hegy – Kisorókás-dűlő nevű lelőhelyén Ilon Gábor vezetett leletmentést 2004-ben, mely során 17 – a DVK különböző periódusaira datálható – gödröt tárt fel. Ezek a víz közeli domboldalakon kialakított településeken gerendavázás, tapasztott agyag (patics) falú, oszlop-szerkezetes, nagycsaládi hosszú házakban laktak, melyek méretei elérték akár a 40 x 8 métert is.

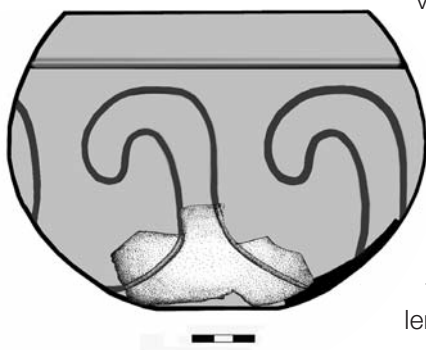

7. ábra A DVK egyik toronyi házának alaprajza és egy ház rekonstrukciós rajza (Tóth Zoltán és Vámos Gábor munkája)

8. ábra A szentgáli radiolarit-kereskedelem – a nyersanyagok, penge és DVK edény (Mateciucová 2008. 35. p. nyomán Tokai Zita Mária munkája)

Ilyen házak kerültek elő a közeli Torony–Nagyrért lelőhelyen is (7. ábra). A lukácsházi árvízcsúcs-csökkentő tározó területén feltárt kisebb újkőkori településrészletek elsősorban cölöphelyekből és munka-, valamint agyaggyerőhelyként azonosítható gödrökből álltak, melyek funkciója idővel meg-

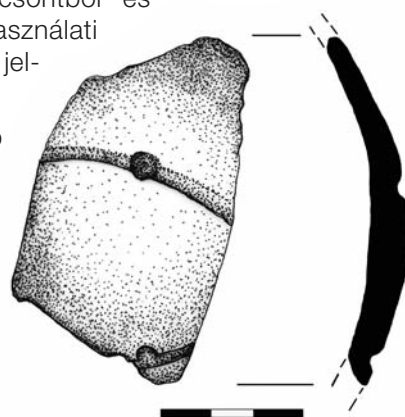

9. ábra A Keszthely-csoport lukácsházi edénytöredékének rekonstrukciója (Binder Hajnalka és Tóth Zoltán munkája)

változott, a későbbiekben hulladékgödörnek használhatták ezeket, beledobálták a csontokat, törött agyagedényeket, nem használt kőeszközöket. A régészet számára ezek a szemetesgödörök „kincsbányának” tekinthetők, mivel az ezekből feltárt leletek segítségével jó képet kapunk az egykor itt élt emberek mindennapjairól, étkezési szokásaikról, eszközeikről. Fejlett agyagművesség, pattintott és csiszolt kőeszközök használata, állatcsontból és agancsból készített használati tárgyak, kereskedelem jellemzi ezt a műveltséget.

A neolitikum legelterjedtebb kőnyersanyaga az úgynevezett tűzkő volt, melynek egyik kiemelkedő bányaterülete a Bakony. Itt a szentgáli Tűzköveshegyen bányászott, májbarna színű radiolarit távoli vidékekre, több száz kilométer távolságba is eljutott, messze átlépve a Kárpát-medence határait (8. ábra). Ilyen tűzkő nyersanyag formájában került a Lukácsháza határában egykor használt településekre, ahol eszközkészítésre utaló tárgyak is voltak, hiszen nemcsak pengéket, hanem magköveket, magkő-maradékokat és „gyártási hulladéknak” tekinthető szilánkokat is találtunk.

vet, a későbbiekben hulladékgödörnek használhatták ezeket, beledobálták a csontokat, törött agyagedényeket, nem használt kőeszközöket. A régészet számára ezek a szemetesgödörök „kincsbányának” tekinthetők, mivel az ezekből feltárt leletek segítségével jó képet kapunk az egykor itt élt emberek mindennapjairól, étkezési szokásaikról, eszközeikről. Fejlett agyagművesség, pattintott és csiszolt kőeszközök használata, állatcsontból és agancsból készített használati tárgyak, kereskedelem jellemzi ezt a műveltséget.

10. ábra A Kottafejes időszak edénytöredéke (Binder Hajnalka rajza)

A DVK eltérő területi fejlődése során idővel kisebb területi egységekre vált szét. Vas megyében a Keszthely csoport, a Kottafejes kerámia népének kultúrája és a Zselíz kultúra egyaránt megjelentek. A köztük levő kapcsolatokra számos import, azaz egymás népességétől származó lelet utal. Lukácsháza–Gyalogúti-dűlő lelőhelyről is napvilágot láttak a Keszthely csoporthoz – melyre az egyenes és ívelt, mélyen bekarcolt vonaldíszek a jellemzők (9. ábra) – és a Kottafejes kerámiához – nevét a vonaldíszeket benyomással megszakító mintáról kapta, melyek hangjegyekre emlékeztetnek – tartozó edények töredékei (10. ábra). A vonalak közötti sávokat olykor vörös, sárga, fekete és fehér színezéssel, festéssel díszítették.

Az ekkor élt emberek még nem külön temetőben temették el halottaikat, hanem a település házai közé vagy a házak padlója alá helyezték őket örök nyugalomra, melléjük a túlvilági útra ételt, használati eszközöket és ékszereiket rakták. Hitvilágukról az agyagból kialakított sematikus állat- és ember alakú kis agyagszobrok (idolok), valamint az északi importként idekerülő arcós edények tanúskodnak.

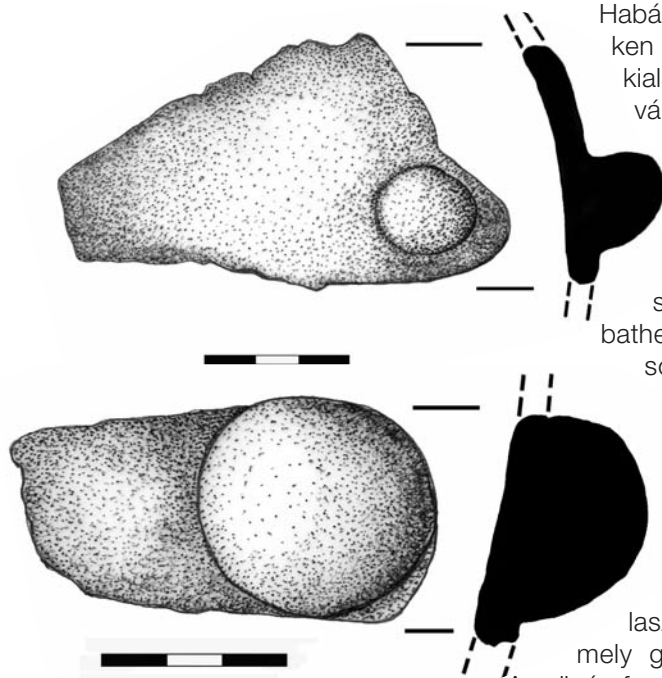
Meg kell említenünk, hogy már az őskorban használhatták azokat az útvonalakat, amelyek nyomvonalán nagyjából ma is közlekedünk. Jelentős szerepük volt a folyóknak, patakoknak is, amik kijelölték az irányokat. A nyugat-dunántúli régiót érintő észak-dél irányú „folyosót” – melyet a római korban rajta szállított egyik legfontosabb árucikkről Borostyánkő útnak neveznek – már az újkőkorból használták. Vas megye fő vízi közlekedési útja a Rába lehetett, amelybe torkolló vízfolyások (pl. Gyöngyös, Répce, Sorok) és azok mellékvei (pl. Arany-patak) mentén jöttek létre települések. Az utakon nemcsak lakossági áramlás történt, hanem kereskedelem és kulturális hatások terjedése is.

Kr.e. 4800 körül a DVK késői csoportjaiból és a délről érkező Sopot kultúra hatására létrejött a Lengyeli kultúra, ami egy kis Tolna megyei lelőhelyéről, Lengyelről kapta a nevét. Ez a nagy kulturális egység Horvátországtól Lengyelország déli részéig terjedt el, hazánkban az egész Dunántúlt és Északkelet-Magyarországot vette birtokba. Településeiken nagyméretű, cölöpszerkezetes, tapasztott agyagfalú házak álltak, melyeket néhány esetben körárokkal vettek körül; ilyen tártak fel a közeli Sé lelőhelyen is. Körárokkal lekerített üres területeket is fedeztek már fel, amit közösségi térként vagy szakrális helyként definiálhatunk, ahol a lakosság a szertartásait, rendezvényeit bonyolíthatta le.

Agyagművességük a korszakban kiemelkedő, edényeik a tojás-héj vékonyságú poharaktól az akár 1–2 cm vastag falú tárolóedényekig széles palettán mozognak, melyek díszítésére a korábban használt karcolások mellett előtérbe került a festés. A vörös, sárga, fekete és fehér színű festékanyagokat növényi sűrítvényekből és ásványokból nyerték, utóbbit agyagmozsárban vagy őrlőkővön zúztak porrá és az égetés után vitték fel az edények felületére.

11. ábra A séi idoltöredékek haj- és ruha ábrázolással (Tárczy Tamás fotói nyomán)

12. ábra A Lengyeli kultúra edényeinek töredékei (Binder Hajnalka rajza)

Habár a Lengyeli kultúrára a kelet-dunántúli részen a nagy sírszámú, immár közösségi temetők kialakulása a jellemző, a Nyugat-Dunántúlon továbbra sincsenek meg az elkülönülő temetkezési területek. Ennek a különbségnek az okára a kutatás egyelőre még nem tudja a választ. Vallásukról a kisméretű szögletes oltárkák, az állat- és emberalakú kisplasztikák tanúskodnak, melyek szép számban kerültek napvilágra Séből és a szombathelyi Oladi platóról. A kis női szobroknál elsősorban a tomport és a melleket hangsúlyozták, de a ruházatukról, ékszereikről, hajviseletükről (11. ábra) is jó képet kapunk a rajtuk levő karcolt és festett megformálás által. Ezek alapján inget, ruhát, szoknyát és tunikát hordhattak, melyen a kötényt akár több soros öv is rögzítette. A frizurájukat középen kettéválasztva, sűrű cikk-cakk vonalakkal ábrázolták, mely göndör tincsekre vagy hajfonatra utalhat.

A szövés-fonásról az orsógombok és orsókarikák, szövőszéknehezékek, illetve agyagra került textillenymatok tanúskodnak. Feltehetőleg juhok gyapját, lent és kendert alkalmaztak alapanyagként.

Rézkor

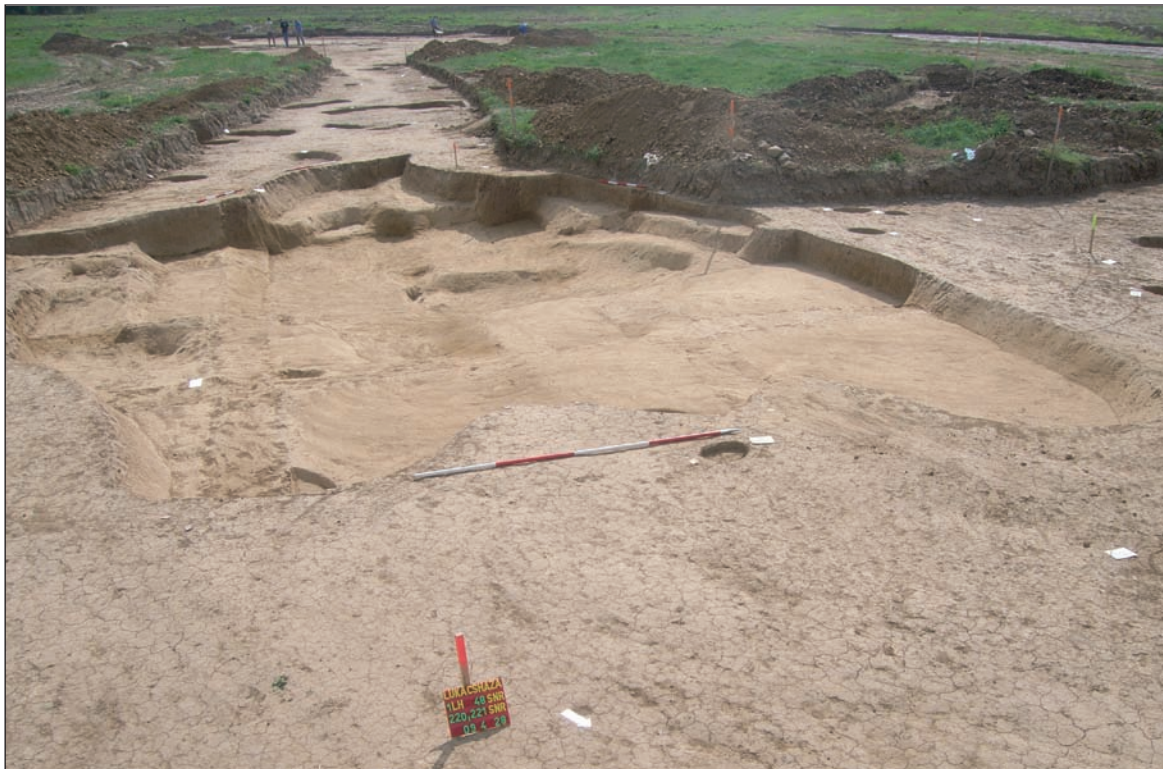
A Kr. e. 5. évezred közepén a Kárpát-medence klímája megváltozott, a korábbinál melegebbé és szárazabbá vált, ami a természet és a társadalom átalakulását vonta maga után. Az egy helyben élők már nem tudtak csupán a környező területek megműveléséből megélni, így a gazdálkodás súlypontja a helyváltozást igénylő állattartásra helyeződött át. Ekkor az Alföldön nagy változások játszódtak le, ám a Dunántúlon kevésbé érződött ez a hatás, itt a Lengyeli kultúra töretlenül élt tovább, melynek késői szakasza már a rézkorba való átmenetet képviseli. Ez a korszak a kialakuló „iparszerű” fémművességnek köszönheti elnevezését. A súlyos, öntött rézeszközök tömeges gyártása és elterjedése, a felhasznált fémmennyiség rohamos növekedése további szociális tagolódást idézett elő, amire a presztízs szerepet betöltő réz- és aranytárgyak növekvő száma is utal.

A Lukácsházán is megtelepült, késő Lengyeli kultúrához tartozó népesség életmódja még a neolitikuméhoz hasonló volt, változás a kerámiák formáiban és díszítésében látszik, a festés mértéke lecsökkent, majd eltűnt és már csak plasztikus bütykökkel díszítettek (12. ábra). Ismerték és használták a rezet, de ekkor még nem öntéssel, hanem kalapálással készítették kisebb eszközeiket, ékszereiket.

A korai és a középső rézkor váltásakor az itt élő lakosság délről jövő népességgel keveredve kialakította a Balaton-Lasinja kultúrát, melyre már a balkáni jellegű leletanyag a jellemző. Ez a népesség nevét a horvátországi Lasinja lelőhelyről kapta, majd a kutatás a Balaton térségében is kimutatta egykori jelenlétüket, így hazánkban közös elnevezésüket használjuk. Népessége sűrű településhálózatot hozott létre, vízpartokon álló, zömében kisebb településekkel, ahol egyszerre 2–4 földfelszínre épített, nagyméretű ház állt, melyekhez gyakorta gazdasági rész is csatlakozott. Kőszeg–Kőszegfalvi-rétek-dűlő I. lelőhelyről a kultúra kisebb településrésze látott napvilágot. Az itt feltárt egyik nagyméretű gödörből (14. ábra) kőbalta töredékek, egy csiszolt kőgyöngy és nagy mennyiségű, változatos kerámiaanyag került elő. Az edények – tálak, korsók, fazekak, tárolóedények – zöme díszítetlen, a díszített példányokon bekarcolt és behúzott vonaldísz, beböködött pontsor és kannelúra jellemző (13. ábra). Tipikus leletnek számít a háztartásokban használt agyagkanál, mely a neolitikus Sopot kultúrában jelent meg először és a középső rézkorig folyamatosan ismert volt. Eleinte tömör, hosszabb agyagnyéllal készítették, majd ezt felváltotta a rövid, ún. nyéllukas forma, melybe nyélként fadarabot helyeztek. A kultúra kiemelkedő fémleletei az ellentett élű rézcsákányok – ilyeneket ismerünk pl. a közeli Velemből, de a Kárpát-medence erdélyi területéről is (15. ábra) – és a Zala megyei Csáfordon napvilágot látott nagyméretű, három dudorral és poncolással díszített, melldíszként használt aranykorongok.

13. ábra Rézkori fazekas és termékeinek rekonstrukciója (Binder Hajnalka és Tóth Zoltán munkája)

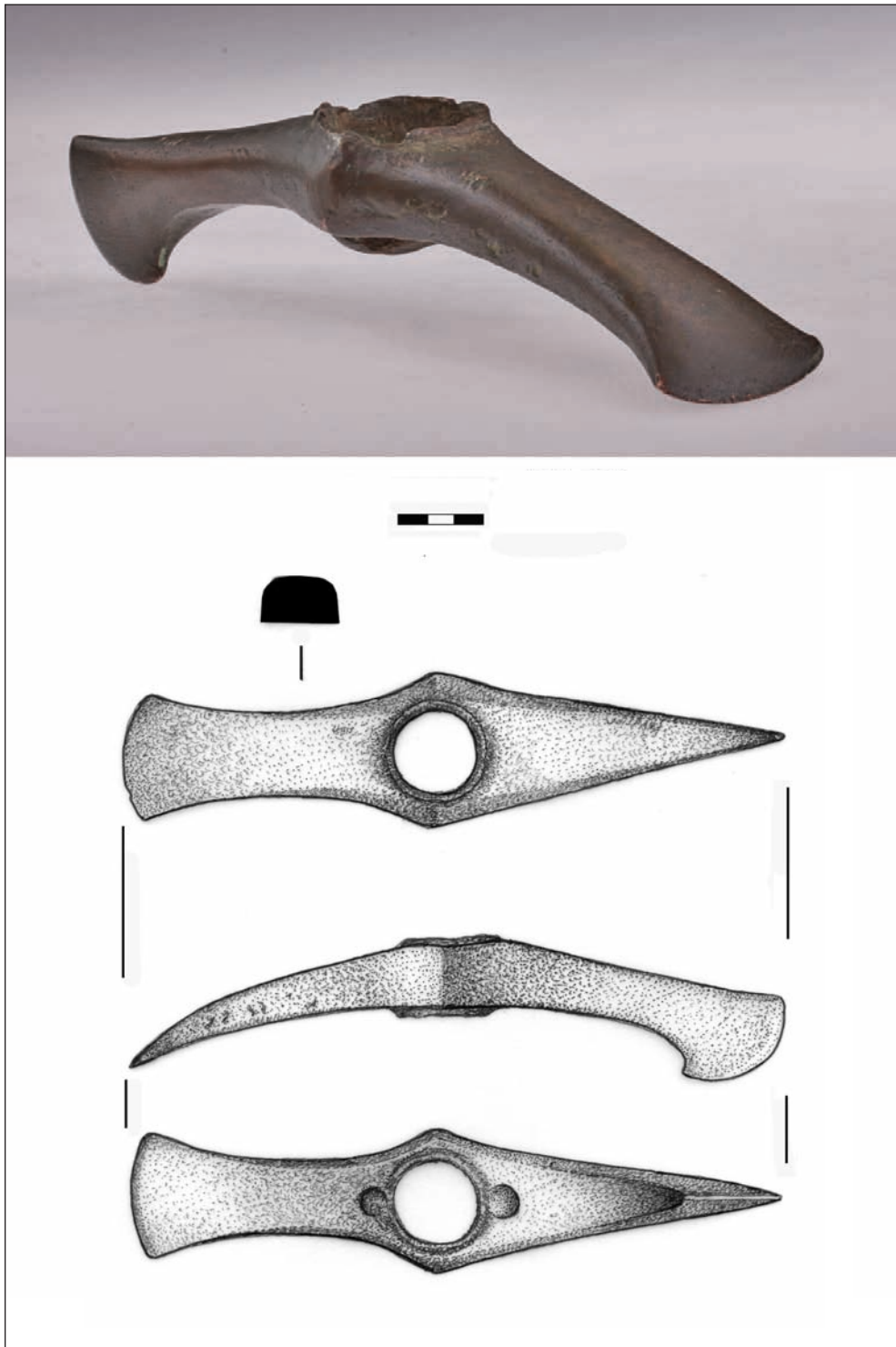

14. ábra A Balaton-Lasinja kultúra gödre a Kőszegfalvi-rétek-dűlő I. lelőhelyen (Fotó: Halász Ferenc)

A rézkor középső szakaszának végétől a kora bronzkorig terjedő időszakban nem volt kimutatható régészeti lelet vagy jelenség az árvízcsúcs-csökkentő tározó területén, ám a történelmi folyamatok és az anyagi kultúra változásainak megértéséhez az alábbiakban röviden ismertetjük ennek az időszaknak is a legfontosabb jellemzőit.

A középső rézkor második felében jelentős változás ment végbe, mikor is egy teljesen új anyagi kultúrával rendelkező népcsoport vette birtokába az Alpok keleti előterétől az Adriai-tengerig húzódó területet, így vidékünket is. Ezt az időszakot jellegzetes módon díszített edényei után Tűzdelt-barázdás díszű (Furchenstich) kerámia kultúrájának nevezi a kutatás. Ekkor az addig virágzó fémművesség hanyatlásnak indult, inkább csak a kevés nyersanyagot igénylő, kisméretű réztárgyak fordulnak elő. A népesség csökkent, így a települések száma is visszaesett. Ebből az időszakból származó lelőhelyeket a közeli Szombathely határából, az Oladi platóról és Toronyból ismerünk. A rézkor középső és késői szakaszát összekötő rövid időszakban (Protoboleráz-horizont) a Kárpát-medencét délről és keletről újabb hatások érték, melyek a helyi hagyományokkal keveredve egy új, nagy késő rézkori kulturális tömb kialakulásához vezettek.

A Kr. e. 4. évezred közepén az anyagi kultúra addig soha nem látott egységesedése indult el az egész Kárpát-medencében. Ennek korai időszaka a Boleráz-fázis, a kultúrát pedig fontos ausztriai lelőhelye után Baden kultúrának nevezték el. Bár az árvízcsökkentő tározó jelenleg kutatott területén nem kerültek elő ebből az időszakból leletek, ám Ilon Gábor 2004-ben Lukácsháza – Nagycsömötei-hegy – Kísrókás-dűlő lelőhelyen végzett leletmentése során az egyik 2 m mély és 10 m hosszú objektumban nagy mennyiségű Baden kultúrához tartozó kerámiatöredéket, háztapasztás darabjait, kőeszközöket és egy szarvasmarha vázrészét tárta fel, így biztosan állíthatjuk, ekkor is lakott volt a környék. E népesség sűrű településhálózata változatos képet mutat, a kis időszakos telepektől a nagy kiterjedésű falvakig, melyek sík területen, vízparti magaslatokon, sőt barlangokban is megtalálhatóak. A kultúra legjellegzetesebb leletei a magas fülű mericék és a kétosztatú tálak. A társadalmi és gazdasági felfogás változását tükrözheti a rézleletek csökkenő száma, amelyek közül a ritkaságnak számító, fémpántból készült vörösi diadém kiemelkedő társadalmi vagy szakrális személyhez köthető. Temetkezésükben a csontvázas sírok mellett tömegesen kezdett elterjedni a hamvasztás, ami a kiscsaládi és a hosszú ideig használt több száz síros közösségi temetőikben is előfordult, de találunk többes és jelképes sírokat és a kultúrára jellemző szar-

15. ábra Kem István velemi gyűjtő erdélyi rézcsákánya (Fotó: Takács Tibor, rajz: Tóth Zoltán)

vasmarha temetkezést is. A halottak mellé továbbra is a túlvilági élethez szükségesnek vélt viseleti- és használati tárgyakat helyeztek. Élénk kereskedelmi életükről az import kő- és fémnyersanyagok és a Földközi-tenger vidékéről származó kagylók tanúskodnak, melyek eléréséhez nagyban segítette őket a korszak új technikai vívmánya, a négykerekű kocsi.

2.2. A BRONZKOR EMLÉKEI A VÍZTÁROZÓ TERÜLETÉN

Ilon Gábor

A Kr.e. 2600 körülől a Kr. e. 9–8. századig tartó időszak kutatása meglehetősen egyenetlen Vas megyében annak ellenére, hogy a legalább európai hírű velemi Szent Vid már a 19. század második felétől a hazai, majd a 20. század első évtizedétől már a nemzetközi archaeológia művelői számára is jól ismert. A tározó területéről is remekül látható, teraszos hegy bronz- és aranykincs-leletei a Vasvármegyei Múzeumot évtizedekig igazgató Kőszegen élő Miske Kálmán (1864–1943) tollából 1908-ban németül is megjelenő remek és látványos monográfiájának és számos tanulmányának köszönhetően komoly figyelmet keltettek. Az 1970–90-es évek újabb feltárásai Károlyi Mária, Bándi Gábor, Fekete Mária és Szabó Miklós régészek vezetésével folytak. A középkor, a kelta kor és a korai vaskor mellett ezek leginkább a késő bronzkor emlékeit hozták felszínre. A velemi lelőhely bűvöletében és nyilván a rendelkezésre álló anyagiak szükséges koncentrálása miatt a megye más részein csak korlátozott kutatások folyhattak. A Kisalföldön áthúzódó Budapest–Bécs M1 autópálya, valamint a Zala megyei M7 autópálya építését megelőző feltárások lehetőségei és eredményei mellett léptékükben elmaradtak a vasi kutatások. Utóbbiak közül figyelmet érdemelnek a csepregi kavicsbánya művelésével kapcsolatos leletmentések (Károlyi Mária), a góri víztározó építését megelőző ásatássorozat (Dénes József, Ilon Gábor), vagy a Sárvárt (Farkas Csilla, Kiss Péter) és a Szombathelyt (Ilon Gábor) elkerülő utakkal kapcsolatos feltárások. A 86-os számú főút Vát községet (Farkas Csilla, Skriba Péter) és Szelestét (Nyerges Éva) elkerülő szakaszának, valamint a jelenleg épülő Szombathely–Vát összekötő résznek feltárásai is jelentős eredményekkel bírnak (Dobozi Ágnes, Skriba Péter, Ilon Gábor) a bronzkor különböző fázisainak emlékeit hozták felszínre.

Mindezek ellenére a kisalföldi és zalai tudományos közlemények megjelenésével párhuzamosan ma már a „vasi bronzkori ködben” is egyre világosabban látunk, és ebben a „megvilágosodásban” egy új, kis ablakot jelentenek a víztározó területén (34. ábra) előkerült nem nagyszámú, de mégis jelentős bronzkori emlékek. Egyértelmű, hogy a Rába és a keletebbre folyó Marcal ebben az időszakban is határterületek voltak, sőt az is egyre nyilvánvalóbb a tudományos kutatásoknak köszönhetően, hogy Vas megye mindenkori népességének nagyon erős kötődése volt délnyugat, nyugat, északnyugat felé. Köszönhető volt ez az Alpokalja részeként itt elhaladó közlekedési főútnak, amit mint már említettük Borostyánkő útnak nevezünk. Egyre inkább igazolódni látszik, hogy a régió (Alpokalja) nemcsak határterület, hanem az eltérő kultúrák találkozási zónája is, ami természetesen a mindenkori – így a bronzkori – anyagi kultúrában is tükröződik.

Ilyen megközelítésből érdemel megkülönböztetett figyelmet az a néhány gödör és belőlük előkerült hajdani fazekastermékek jelentéktelennek tűnő töredékei, amelyeket itt most bemutatunk.

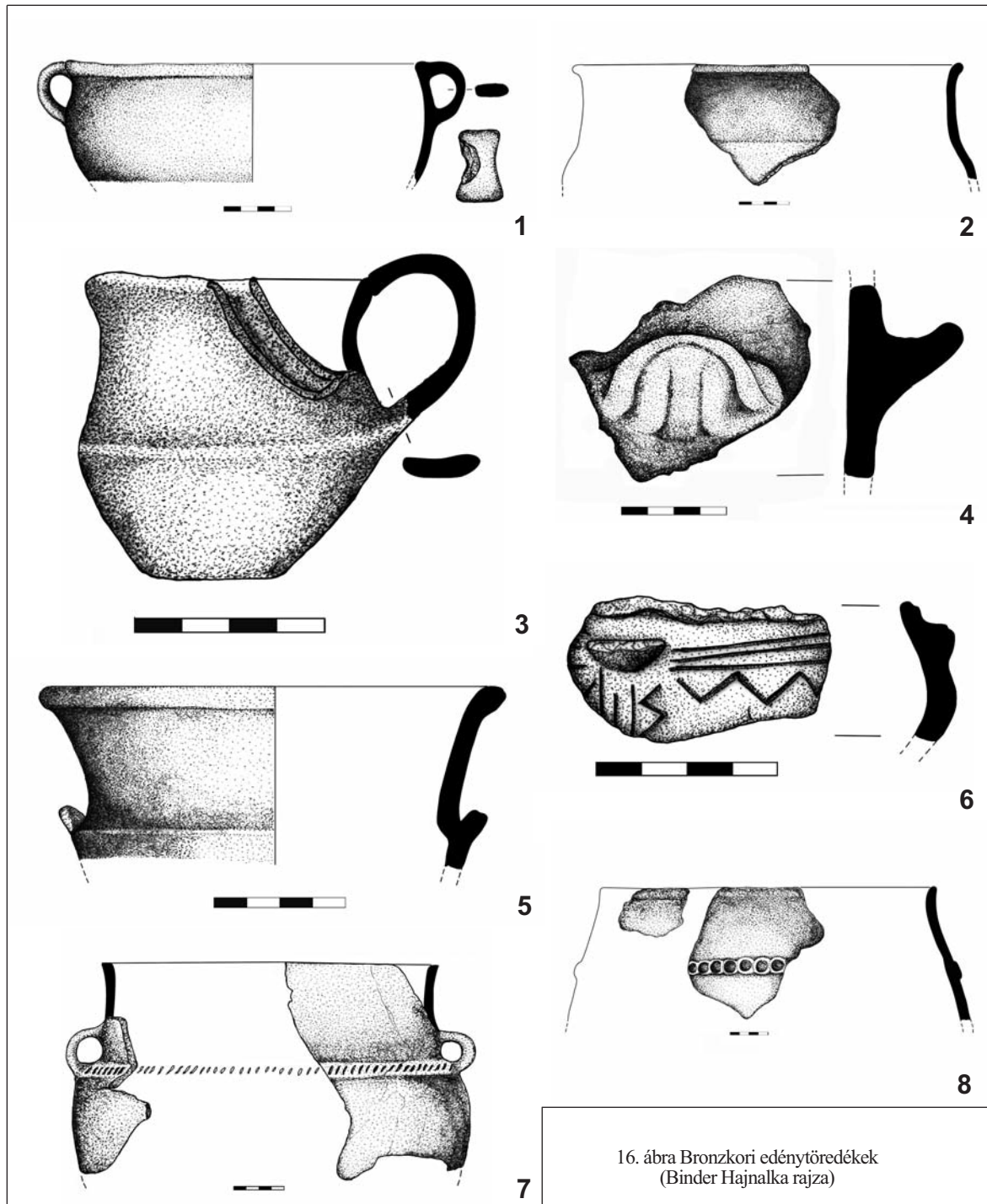
A gödrök – eredeti funkciójuk talán az agyag kibányászásával függhet össze – a fazekas tevékenységéhez, vagy az itt élők faszerkezetes házainak és kemencéinek tapasztásához kitermelt nyersanyag helyét jelentik, amelyeket ezt követően szemégtödörként használtak. A gödrök bizonyosan a hajdani település szélét jelentik, hiszen a házak és egyéb építmények zöme magasabb térszínen, a mai főút és vasút, valamint Kőszegfalva területén lehetett. Az alacsonyabb részekben jelentkező magas talajvízszint ugyanis megakadályozta az építkezést, a gabonák és más termények gödörben tárolását, de a feltételezést az is megerősíti, hogy a tározó mélyebben fekvő, munkagépekkel kialakított (szakfelügyelettel ellenőrzött) területén sehol és semmilyen korszak emlékei nem kerültek napvilágra.

A gödrök betöltéséből származó edénytöredékek egy csoportja – mely jellemzője a duzzadt perem – általános kora bronzkori formát mutat. Ilyen egy szalagfüles edény (16. ábra 1.) és egy nagyméretű fazék nyakperem töredéke (16. ábra 2.). Mindkettő szürkés-vörös barna színű, foltos. Egy hiányos – füle sajnos letörött – éles hasvonalú, fekete színű bögre (16. ábra 3.) ide is sorolható, de nem idegen a középső bronzkor elején élő kultúrák anyagától sem. Egy vastagfalú, eredetileg négy fülel rendelkező tárolóedény vörös barna színű, szürke foltos, durva kavicssal és kerámiaőrleménnyel soványított oldaltöredéke is figyelmet érdemlő, hiszen széles és vastag, felhúzott füle (16. ábra 4.) nagyon jellegzetes, a középső bronzkori Věteřov kultúra (dél-morvaországi lelőhelyről elnevezve) emléke. A kultúra legközelebbi, hasonló edénytöredékeit a 84. sz. főút Sárvárt elkerülő szakaszáról és a Zala megyei Zalaegerszeg–Ságod-Bekeházáról közölték az utóbbi években. Egy másik bütyökfüles, nagyméretű tárolóedény töredéke (16. ábra 5.) szintén tipikus lelete a korszaknak.

Még érdekesebb a vállán cikk-cakk díszes, finom soványítású, szürke bögre válltöredéke (16. ábra 6.). Az ilyen díszítés a kora bronzkori Aunjetitz (Prága melleti településről elnevezve) és a korai Věteřov

kultúrában éppen úgy megtalálható, mint a harangedényes kultúra késői, a szomszédos Ausztriából ismert Ragelsdorf–Oggau csoport edényein. A leglátványosabb hasonló edénydísz Budapest–Szigetszentmiklós településének kora bronzkori harangedényes kultúrához sorolt aszimmetrikus fülű korsóján tanulmányozhatjuk. A plasztikus lécdíszén alkalmazott ferde bevagdosás (16. ábra 7.) vagy ujjbenyomkodás változó intenzitással a bronzkor egész időszakában alkalmazott fazekas eljárás. Közülük némelyik (16. ábra 8.) a késő bronzkori urnamezős időszakban is megtalálható. Más edénytöredékekkel együtt ezek azt jelzik, hogy itt, a Gyöngyös keleti teraszán a velemi Szent Vid hatalmi és iparos magaslati telepét ellátó, elsősorban mezőgazdasági tevékenységet folytató faluja létezhetett.

A bronzkort követő kora vaskori Hallstatt-kultúra emlékei nem kerültek elő a megelőző feltárások során, ugyanakkor a késő vaskori kelták megjelenésére nem csak a korábbi évek felszínről gyűjtött cseréptöredékei utalnak.

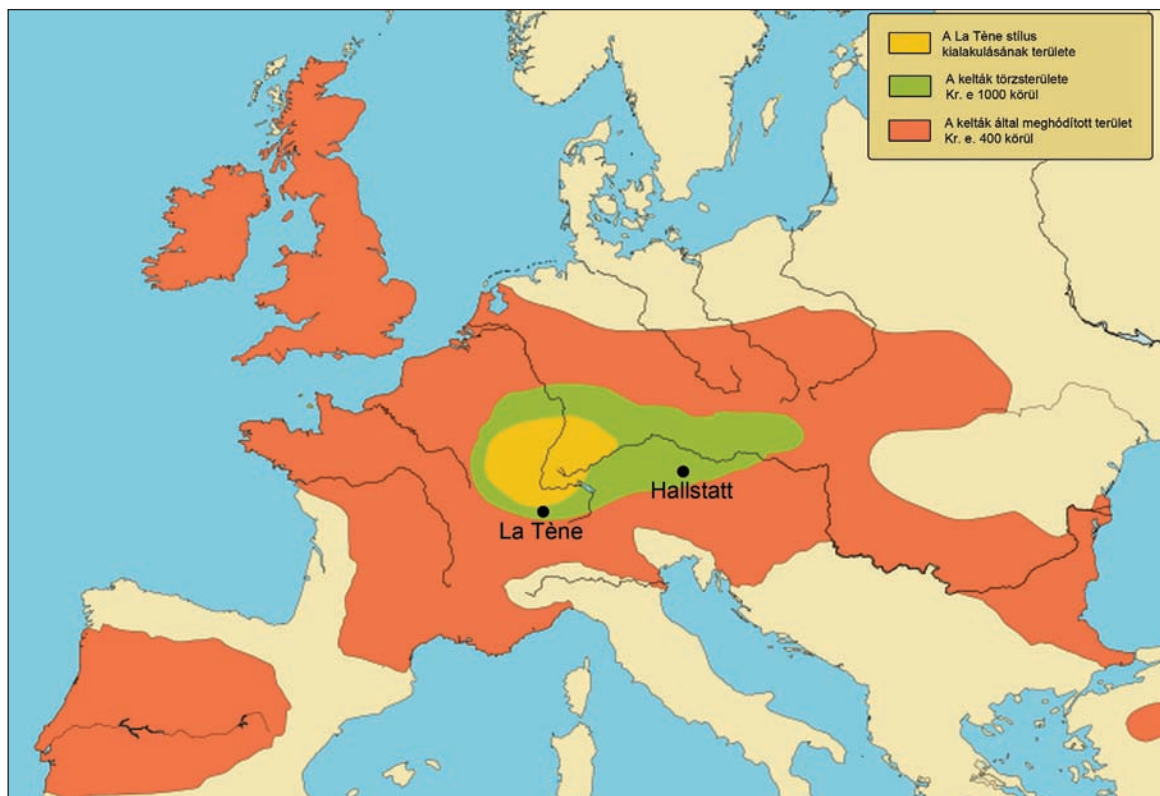
16. ábra Bronzkori edénytöredékek
(Binder Hajnalka rajza)

2.3. A KELTA- ÉS A RÓMAI KOR

Eke István

A Kr. e. 5. századtól idősámításunk kezdetéig terjedő időszak a Földközi-tenger medencéjén kívüli Európa történetében – így a Kárpát-medencében is – önálló szakaszt jelent. Ez a késő vaskor, amelyet a régészet egy svájci lelőhely után La Tène-kornak nevez. A mai Dunántúl területén a késő vaskor évszázadai során a történeti folyamatokat a kelta törzsek bevándorlása, virágzása és végül hanyatlása határozza meg.

Kik a kelták, honnan és miért érkeztek a Kárpát-medence területére?

17. ábra A kelták Európában (forrás: <http://www.flickr.com/photos/costi-londra/2223029372/>)

Az ókori kelták egy indoeurópai nyelvet beszélő, Közép- és Nyugat-Európában élt népcsoport volt. Az ókori keltákról számos görög és római forrás maradt ránk. Hagyományosan a keltákat a gallokkal azonosították (a szó latin jelentése nyomán), azonban ez az elképzelés mára elavulttá vált, hiszen a gallok csak egy népcsoportja volt a keltáknak, akik Gallia (a mai Franciaország) területén éltek és a gall nyelvet beszélték.

A Nyugat- és Közép-Európát benépesítő kelta törzsek a Kr.e. 5. század végén jelentek meg Nyugat-Magyarország területén, a Kr. e. 4–3. század fordulójára pedig az egész Kárpát-medencét meghódították (17. ábra). Az antik források szerint az első kelta törzsek azért vándoroltak kelet felé, mert az eredeti lakhelyükön túlnépesedtek. Az eseményről Pompeius Trogus a következőképpen tudósít: „A gallusoknak ugyanis nagy volt a sokaságuk, és szülőföldjük nem tudta befogadni őket, ezért háromszázezer emberüket új haza keresésére küldték, afféle szent tavasz ünnepséget rendezve. Ezek egy része Itáliában telepedett meg, amely elfoglalta és felgyújtotta Rómát is; másik részük madaraktól vezetve (mert a gallusok mindennél jobban értettek a jósláshoz) a barbárok legyilkolása után behatolt az Illyr-öbölbe, és Pannoniában állapodott meg.”

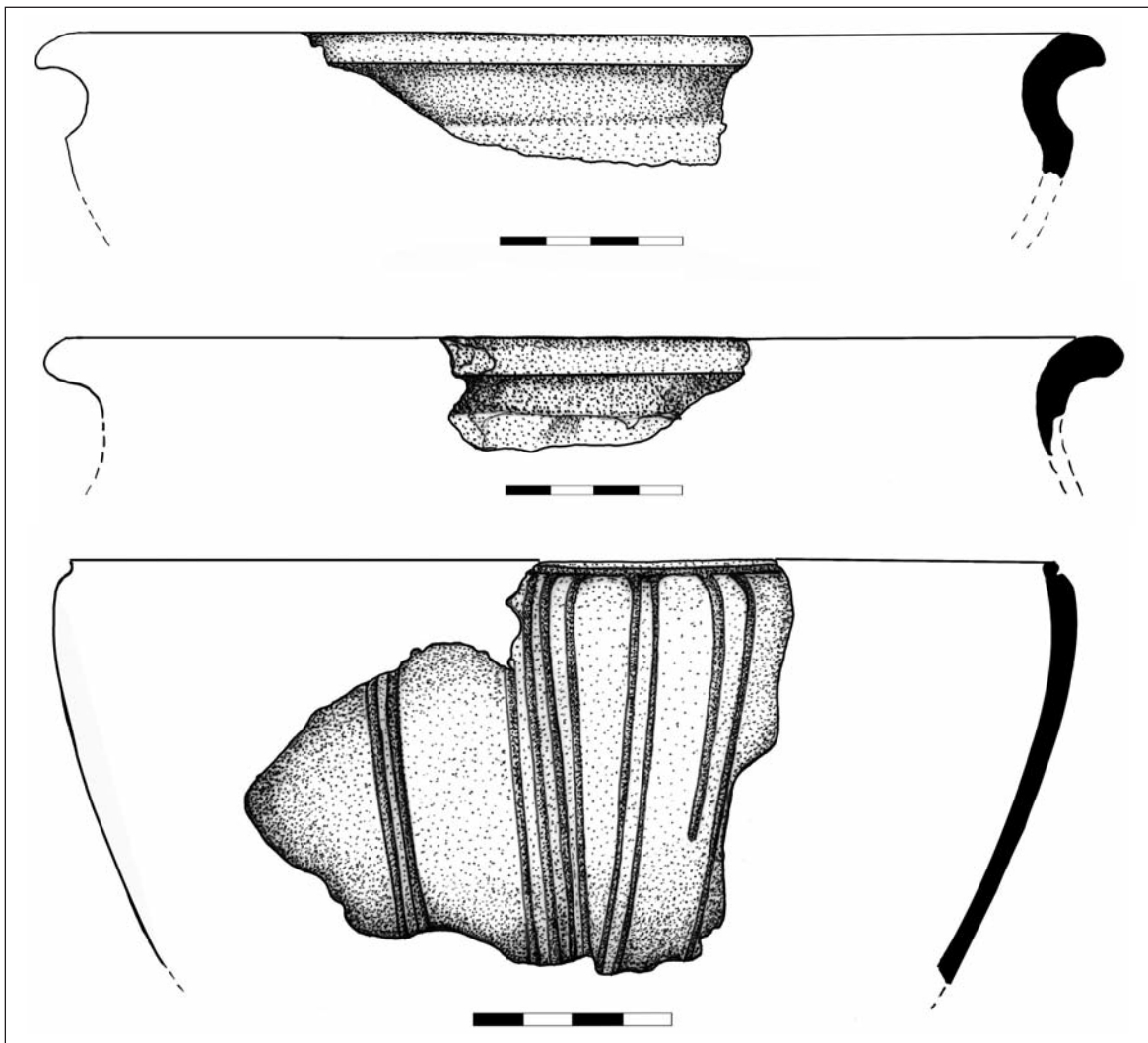
A régészeti és történeti források alapján megállapítható, hogy a kelták nagy létszámú és harcias népe a Rajna-vidékről vándorolt ide és győzelmeit elsősorban vasból készült félelmetes fegyvereinek

köszönhette. A Kr.e. 4. század első negyedében Itália ellen vezettek hadjáratot és Rómát is kirabolták, egy évszázaddal később pedig a Balkán elleni sorozatos támadásaik során a delphoi szentélyt dúlták fel.

Nem meglepő, hogy ez a harcias nép vándorlása során minden olyan stratégiai fontos pontot elfoglalt, amely a terület ellenőrzését szolgálta. Így történt ez a már említett velemi Szent-Vid hegyen elterülő, a kora vaskorban sáncokkal erősített hatalmi központtal is. A kelták már a Kr. e. 5. század végén elfoglalták ezt a magaslati telepet és törzsi központot építettek ki. A település a virágkorát a késő La Tène-korban, a Kr. e. 1. században élte. A virágzó fejedelmi központot számos kisebb – a hegy környékén található – település látta el mezőgazdasági termékekkel és nyersanyagokkal.

A velemi Szent-Vid környékének településtörténetével legutóbb Ilon Gábor foglalkozott. Ő mutatta ki, hogy a kelta hatalmi központ körül ún. szatellit települések jönnek létre, hasonlóan a bronz- és kora vaskoriakhoz. A korábbi régészeti terepbejárások és feltárások kisebb falvak láncolatát mutatták ki a környéken (pl. Bucsu – Csompataka-dűlő, Dozmat – Kastélyhelyi-dűlő, Torony – Malom patak északi oldala, Sé – Doberdó, Kőszegfalva – Kőszegfalvi rétek, Lukácsháza – Pap-földek, Kőszegdoroszló – Delece, Gencsapáti – Hosszú-rész mellett és Besenyő-sziget, valamint legújabban Kőszeg belvárosa).

Az egyik kelta szatellit településhez, valószínűleg egy majorsághoz kapcsolódnak azok a régészeti jelenségek is, amelyeket a lukácsházi tározó területén található, Lukácsháza – Gyalogúti-dűlő lelőhelyen tártak fel 2009-ben, Horváth Ciprián régész vezetésével.

18. ábra Kelta edénytöredékek a Gyalogúti-dűlő 14. számú gödréből (Binder Hajnalka rajza)

A néhány késő vaskorra keltezhető régészeti jelenség azt mutatja, hogy a kelta település a domb magasabban fekvő részen terülhetett el. A feltárt gödrökből, amelyek valószínűleg agyagnyerő helyek lehettek, jellegzetes kelta, a Kr. e. 1. század elejéről származó leletanyag (18. ábra) került elő. A Kárpát-medence területén a kelta fazekasok használják először, és terjesztik el a fazekaskorongot. Nagyon jellegzetesek a kelta fazekasok által készített korongolt edények; a változatos formavilágot a korsók, kancsók mellett, a korongolt, enyhén megvastagodó permú tálak jelentik. Az edényeket vékonyan bekarcolt vonalakkal és bepecsételt mintákkal díszítették. Tipikus edénytípusuk a grafitos anyagú fazekak, ahol az agyaghoz grafitot kevertek. Az így elkészült edény felületét fényesre polírozták, amely szinte fémesen csillogott. A grafitos edények egy része kereskedelmi áruként érkezhettek a Dunántúlra, azonban az újabb vizsgálatok fényt derítettek arra is, hogy sok esetben csak az alapanyagául szolgáló grafitot szállítják a fazekasműhelyekbe távolabbi területekről (pl. Csehországból), nem pedig az edényt magát.

A dunántúli kelták hanyatlása a Kr. e. 1. században kezdődött. A folyamatos háborúk miatt, főleg a dákoktól és a rómaiaktól elszenvedett vereségek következtében hatalmuk meggyengült és nem tudtak ellenállni a Római Birodalom nyomásának. A kelta népesség jelenléte – pl. fazekas hagyományaikban, sírköfelirataikon és sírkőábrázolásaikon – azonban Pannonia provinciában a 2. század végéig kimutatható. Ők alkotják a tartomány alapnépességét, akik fokozatosan átveszik a római civilizáció vívmányait, és beolvadnak a provinciába érkező latinok közé.

Római kor

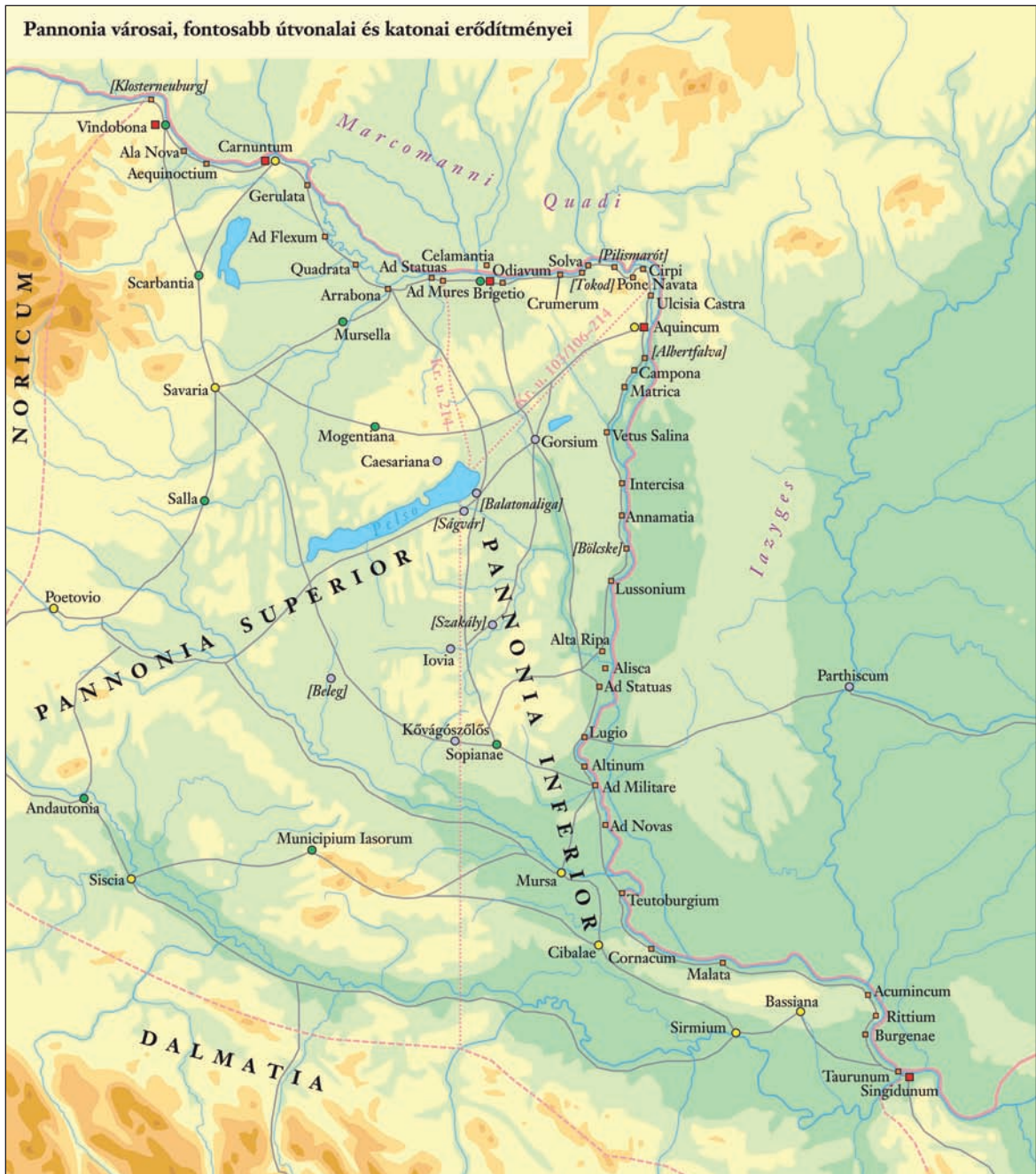
A rómaiak a Kr.e. 1. századig keveset tudtak a Kárpát-medencéről és annak népeiről. A római szerzők barbárnak, civilizálatlannak írják le a vidéket, amelyről téves földrajzi ismereteik voltak. Az első katonai hadműveleteket a dák királyság felemelkedése, majd gyors hanyatlása után kezdik meg. A dákok elleni hadjáratot Julius Caesar tervezte, de meggyilkolása miatt, örökösére, Octavianusra (Augustus) maradt a hadjárat megvalósítása. Pannonia tartomány meghódítása több részletben történt. Az első hadjáratra Kr. e. 35-33 között Augustus vezetésével került sor, aki a Szávától délre fekvő területeket hódította meg. A területen élő őslakos pannon törzsek több éven keresztül ellenálltak a római hódítóknak és többször fellázdáltak ellenük. A Dunáig terjedő területet a Kr. u. 1. sz. közepéig Augustus mostohafia, a későbbi Tiberius császár vezetésével hódítják meg a rómaiak.

Lukácsháza és környéke, azaz a vizsgált terület római kori fejlődése összekapcsolódik az ókori Savaria történetével. Savaria városának alapítását két fontos tényező befolyásolta. Az egyik, hogy itt haladt keresztül az a természetes közlekedési folyosó, amely a Balti-tengert köti össze az Adriai-tengerrel, megkerülve az Alpok magasán emelkedő csúcsait. Ezt a kereskedelmi utat már az őskorban is ismerték, a rómaiak pedig kezdetben hadiútként használják, csak később építik ki fontos kereskedelmi úttá. Ez a már emlegetett Borostyánkő út. A másik tényező a korábban említett római hódítás menete volt. A későbbi Pannonia nyugati részén több 1. századi katonai tábor ismert. Vas megyében, Savaria közelében is feltételezhető egy ilyen tábor. Város alapítására csak a katonaság állandó, határ menti táborokba helyezése után, Claudius császár uralkodása alatt nyílt lehetőség. Ekkor csatolták a mai Alpokalja térségét Pannoniához, és hozták létre a tartomány első római mintára szervezett polgári települését, Colonia Claudia Savariensist.

Kr. u. 106-ban Pannoniát Traianus császár kettéosztotta, Savaria lett a tartományi gyűlés helyszíne, Pannonia Superior (Felső-Pannonia) provincia polgári közigazgatási központja. Savaria volt a tartomány szakrális központja, számos templomot emeltek a városban az isteneknek, például a capitoliumi triásznak: Juppiternek, Junonak és Minervának, valamint Mercuriusnak, és az egyiptomi Isisnek. Feltételezhetjük, hogy a városban a város alapítójának, az istenné vált Claudius császárnak is templomot építettek.

A Kr. u. 3. század végén Diocletianus császár közigazgatási reformjának következtében Savaria Pannonia Prima provincia fővárosa lett; ide került a helytartó székhelye és a tartományi kincstár, ekkor építették fel a helytartói palotát is. A település fontosságát mutatja, hogy a 4. században több római császár is megfordult a városban (Nagy Constantinus, Constans és Valentinianus). Jelenlétüket az általuk kibocsátott rendeletek bizonyítják.

A város a 4. században jelentős ókeresztény központ volt. Ezt bizonyítja, hogy Pannoniában Savaria területéről került elő a legtöbb ókeresztény sírfelirat. A korai kereszténység két szentje kapcsolódik Savaria ókori történetéhez: Szent Quirinus és Szent Márton.

19. ábra Pannonia úthálózata (Visy 2003. 204. oldal nyomán)

Savaria császárkori történetét jelképesen a 456-ban bekövetkezett földrengés zárta le, azonban az élet ezután sem szűnt meg. A régészeti leletek és a történeti források azt bizonyítják, hogy a város területéről a lakosság nem költözik el, hanem valószínűleg egészen a középkorig tovább él.

A lukácsházi árvíztározó közelében több római kori régészeti lelőhely is ismert. A legközelebbi a Kőszegfalvi – rétek-dűlőben található. 2000-ben Farkas Csilla végzett leletmentő feltárást a területen, ahol falakat talált. Ezek az épületek vagy egy katonai állomáshoz, vagy egy villaépülethez tartoznak. Nemescsó határában, a Borostyánkő út (19. ábra) mellett egy útállomást tárt fel Tóth Endre, 1982-ben. További római kori lelőhelyek találhatóak Bucsu, Dozmat, Kőszegfalva, Lukácsháza, Kőszegdorosló, Gencsapáti és Gyöngyösfalu területén. Ez nem meglepő, hiszen a Borostyánkő út Savariát (Szombathely) és Scarbantiát (Sopron) összekötő szakasza Lukácsháza és Nemescsó között halad el, az út nyomai a mai napig jól láthatók.

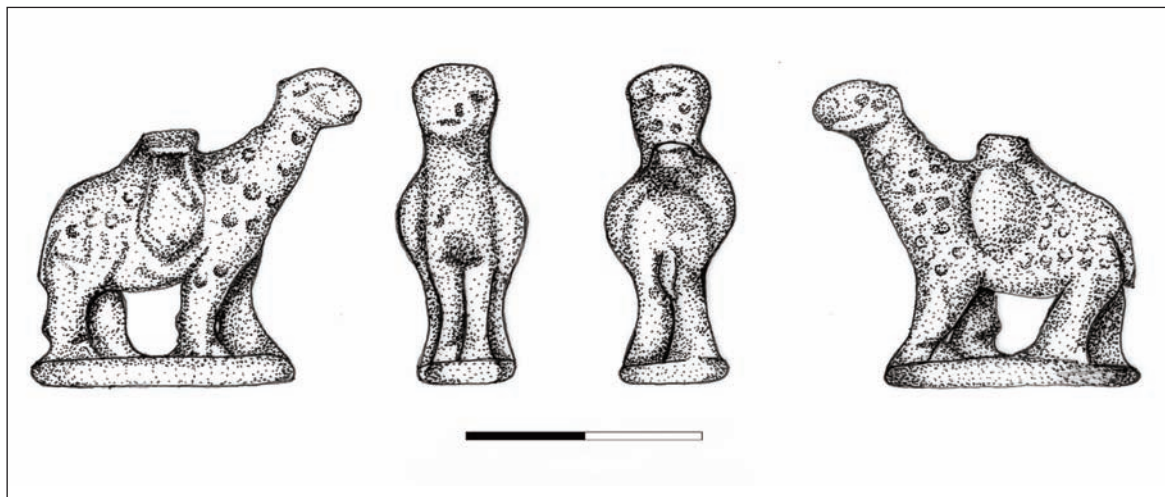
20. ábra Constantius császár 351 – 354 között vert bronz pénze (Fotó: Halász Ferenc, Takács Tibor)

A lukácsházi árvízcsúcs-csökkentő tározóhoz kapcsolódó megelőző régészeti feltárások során kevés római kori emlék került napvilágra, hiszen az a lelőhely, ahol korábban kőfalakat találtak nem esik a földmunkával érintett területre. A római kori tárgyak jelentős részét a terület fémdektoros átvizsgálásakor gyűjtötte be munkatársunk, Sándor Lajos. Több bronzpénzt talált, amelyek a 4. századra keltezhetők (20. ábra), valamint egy tevét ábrázoló kis bronz amulett is előkerült (21. ábra).

Hogyan kerülhet egy teve Pannoniába?

Régészeti állattani (archaeozoológiai) vizsgálatok igazolták, hogy a rómaiak két új háziállatot hoztak magukkal, az öszvért és a tevét. A két állat a kereskedelemben és a hadiszállításokban is fontos volt. Tevecsonatok Dunaújváros és Tác területéről ismertek, de találtak ilyet a Duna keleti oldalán, szarmata területen levő Dunavecshán is. Azonban nemcsak dromedárok (egypúpú tevék) fordultak meg a Kárpát-medencében; a római kori kereskedelemben a kétpúpú tevék is használatosak voltak.

Talán egy kereskedőé, netán egy keleti származású katonáé lehetett ez a kis dromedár alakú amulett....?

21. ábra Tevét ábrázoló kis bronz amulett (Binder Hajnalka rajza)

2.4. A MAGYAR HONFOGLALÁS- ÉS ÁLLAMALAPÍTÁS KORÁNAK SÍRJAI (10. SZÁZAD)

Horváth Ciprián

Azoknak a népeknek egy része, amelyek későbbi történelmük folyamán nem azon a területen éltek (vagy élnek a mai napig is), ahol egykori néppé alakulásuk folyamata végbement, többségükben új, önálló hazát kerestek, és gyakran foglaltak is maguknak. Hogy ez a foglalás a későbbiekben tartósnak bizonyult-e, és a nép évszázadok vagy évezredek távlatában még ma is ott éli-e életét, több szempont függvénye lehetett. Egy-egy területnek az aktuális erőviszonyok változásának függvényében több, egy-mást követő tulajdonosa is lehetett, akár rövid időn belül is. Természetesen a Kárpát-medencében sem a magyar volt az első nép, amely itt megtelepedve új hazát keresett, és hosszabb-rövidebb ideig élt is itt. Azonban tartós, máig fennálló államot létrehozni egyedül nekik, nekünk sikerült.

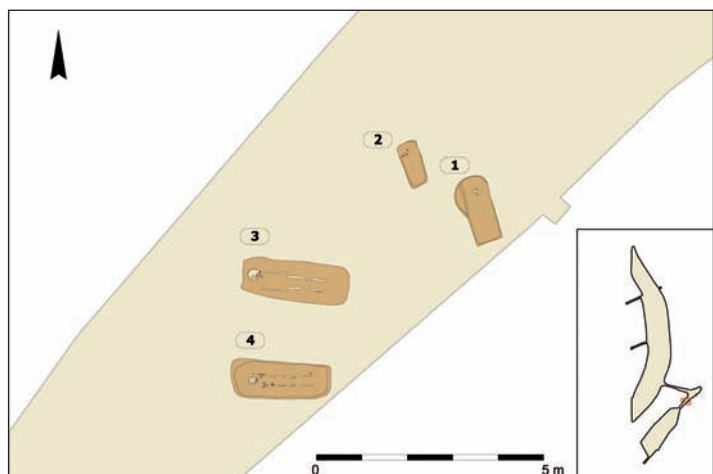
A magyar honfoglalás nem egyetlen naptári évhez köthető esemény volt, hanem egy több évet felölelő, több lépcsőben végbemenő folyamatként értelmezhető, melyhez annak előzményei és a térség aktuális politikai feltételei egyaránt hozzátartoztak.

A 9. század második felében a magyarok a Fekete-tenger északi vidékén, Etelközben éltek, azonban a 893/894. év fordulója táján egy másik lovas nép, a besenyők jelentek meg ennek a területnek a keleti szélén, a Dnyeper folyó vidékén. Megjelenésük már előrevetítette a magyarok nyugati irányú elmozdulását. Ezzel párhuzamosan a 894. évben kalandozó magyar csapatok harcoltak a Kárpát-medencében, mely ekkor – az Avar birodalom bukását követően immár – nem állt egységes irányítás alatt. Az egykori római provincia, Pannónia frank befolyás alatt álló vazallus fejedelemség volt, az Alföld déli területe a bolgár érdekszférához tartozhatott, míg a Dunától északra a Morva fejedelemség helyezkedett el. Bizonyára nagyobb területek voltak azonban néptelenek is, vagy csupán kisebb számú lakossággal rendelkezők, főként az Alföldön.

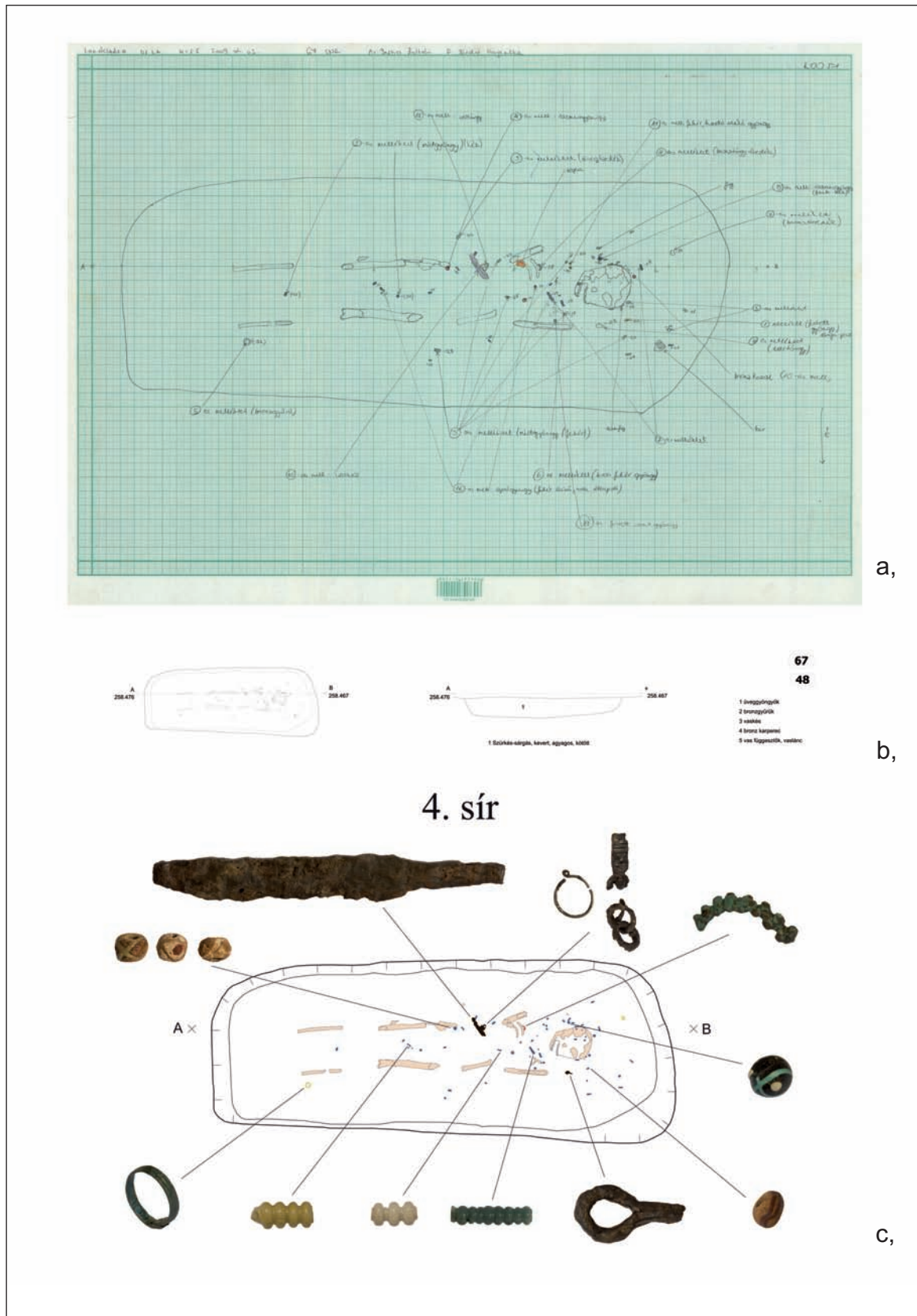
A kutatás a 895. évet tekinti a honfoglalás időpontjának, azonban nem lehet kizárni, hogy már az ezt megelőző években is letelepedhettek egyes magyar csoportok a Kárpát-medencében. Eleink először a Kárpátok övezte térség Dunától keletre eső részét vették birtokba, majd 900-ban a mai Dunántúlt is fennhatóságuk alá vonták. A helyben talált lakosság nagyobb részét a magyar foglalás valószínűleg nem érintette hátrányosan, bizonyára korábbi lakhelyükön élhettek tovább.

Az új foglalók régészeti leletanyaguk alapján elsősorban a sík vidékeket, főként az alföldeket szállták meg, régészeti nyomaik ritkábbak a hegyvidékeken, s a Dunántúl déli részén. Ennek oka életformájukban keresendő. Földbe mélyített házaikban és szellősebb jurtaikban földművesek és pásztorok laktak.

Társadalmuk bizonyára rétegzett volt, sírjaik között a mellékletekben, pl. nemesfémekben gazdag síroktól a lelet nélküliekig széles a paletta. Temetőik is különböző jelleget öltenek: a magányos, a néhány síros kiscsaládi jellegű, s a több száz, esetenként az ezret is meghaladó sírszámúak ugyanúgy megtalálhatóak, mint a mesterségesen szervezett katonai közösségek temetői. Utóbbiakban találjuk azon férfiak egy részét, kiknek nyilaitól imáikban kértek menedéket Nyugat-Európa lakói. A Nyugat- és Dél-Európa irányába vezetett kalandozó akciók azonban nem csupán egyfajta magyar jellegzetességként értékelhetők e korban, hiszen hasonló akciókat vezettek pl. a vikingek is Európa népei ellen. A kalandozások okai között – a nyilvánvaló anyagi haszonszerzésen kívül – a nyugati határ biztosítása is feltételezhető. Ezen

22. ábra Honfoglalás és államalapítás kori temető összesítő rajza (Eke István és munkatársai munkája)

23.ábra A honfoglalás és államalapítás kori női sír (SNR 67. / OBNR 48. = 4. sír) eredeti terepi (a) és dokumentációs (b), valamint publikációs (c) rajza (Binder Hajnalka, Eke István és munkatársai, valamint Takács Tibor munkája)

akciók záróakkordjának nyugati irányba a 955. évi augsburgi vereség tekinthető, mely után nagyobb figyelem irányult a határvédelemre. Ekkor kapott nagyobb szerepet a mai Nyugat-Dunántúl, így Vas megye is.

Megyénk területén – a régészeti leletanyag alapján felrajzolható kép szerint – tényleges megszállással a 10. század elején még alig számolhatunk, azonban bizonyára nem volt teljesen lakatlan a terület.

A Lukácsházi árvízcsúcs-csökkentő tározó területére vezető, a 87-es számú Kőszeg felé haladó műúttól induló majdani bekötőút sávjában e korszak emlékei kerültek napvilágra; négy honfoglalás és államalapítás kori sírt sikerült feltárni (22. ábra). A sírokba temetett két gyermeket, egy nőt és egy férfit pogány rítus szerint földelték el, utóbbi kivételével ékszerekkel és használati tárgyaikkal együtt. A nem keresztény, illetve a kereszténységet nem gyakorló népek – így a magyarok is a 10., sőt helyenként még a 11. század elején is – halottaikkal együtt gyakran sírba helyezték azokat a tárgyakat, melyekről úgy tartották, hogy az elhunyt túlvilági életének folytatásához szükségesek. A személyes tárgyak mellé így bekerülhetett étel és ital, munkaeszköz, fegyver, sőt, a lovas népeknél a felszerszámozott teljes, vagy részleges ló sírba helyezése is bevett gyakorlat volt. Ezek a sírok, temetők így különösen gazdag tárházai a régészeti kutatásoknak, hiszen a történelem írott forrásokban vagy képi ábrázolásokban nem bővelkedő korszakaiban ezekből nyerhetünk információt az egykori viseletre, fegyverzetre, lószerszámokra stb. nézve. Noha a feltárt sírokból csupán kisebb számú, s főként egyszerűbb tárgyak kerültek elő, mégis bepillantást engednek az ott nyugvók, illetve közösségük mindennapjaiba. A négy sír közül itt most a 4. számút (23. ábra) szeretném kicsit közelebbről bemutatni.

A 20 év körüli nőt hanyatt fekvé helyezték a lekerekített sarkú, téglalap alakú sírgödörbe. Testének tájolása nyugat-keleti irányú volt, vagyis a fej a sír nyugati végébe került, s így az elhunyt tekintete a felkelő nap irányába nézett. Ennek oka bizonyára a túlvilágról alkotott képzetekben keresendő. Sajnos a sír bolygatott volt, így a váz csontjai közül több is kimozdult helyéről vagy megsemmisült csakúgy, mint a leletek egy része.

A sírból a legnagyobb számban különböző gyöngyök kerültek elő. Ezek szétszóródva helyezkedtek el, többségük a koponya körül, valószínűsíthetően egykori viseleti helyzetüknek megfelelően, de kerültek elő a lábak csontjai között, illetve a váz mellett is. A gyöngyök többsége üvegből készült, ezek között kékeszöld, sárga és fehér színű, többtagú rúd- és ezek darabolásával kialakított kisebb gyöngyök; fekete, egymást keresztező folytatott hullámvonalakkal díszített szemesgyöngyök; továbbá lapított gömb alakú, fekete és apró fehér gyöngyök vannak. Előkerült még 1 db bordázott hengeres csont- és 1 db lapított gömb alakú, festett kerámiagyöngy is. Valószínűleg a nyaklánc díszei voltak, de nem zárható ki ruhára varrt szerepük, esetleg a hajfonatot díszítő felhasználásuk sem. A nő ékszerkészletéhez tartozott 2 db bronzgyűrű (24. ábra) is. A lapos, illetve három bordával díszített, végeiken egy-egy szegeccsel összekapcsolt pántgyűrűk a koponya mögött, valamint a bal lábszárcsontok külső oldalánál feküdtek, bizonyára másodlagos helyzetben. A viseleti módnak többé-kevésbé megfelelő helyen, a medence jobb oldalánál került elő 1 db nyéltüskés vaskés (25. ábra), 1 db vaslánc és 1 db vaskarikát tartó függesztő. Ezek a tárgyak valószínűleg egy szerves anyagból készült, fém záróelem nélküli övhöz kapcsolódhattak, vagy egy arra függesztett textil- vagy bőrtarsolyban voltak. Valószínűleg ugyancsak a tarsolyban lehetett egy másodlagos felhasználású vaskori karperec töredéke is, melyet bizonyára valahol a környéken találtak. A koponya bal oldalán helyezkedett el egy körte alakú vas fül. Bizonytalan, hogy mire szolgálhatott az az „Y” alakú bronzhuzalokból álló tárgy, melyet a koponyatetőnél figyeltek meg.

A temetés során tehát valószínűleg az elhunyt nyakába akasztották a különbözőféle gyöngyökből fűzött nyakláncot, ujjaira pedig két gyűrűt húztak. Derekan a ruháját öv foghatta össze, melyhez valószínűleg kisebb zacskószerű tarsoly kapcsolódott, benne apróbb tárgyakkal, s ugyancsak az övhöz kapcsolódó késsel.

A négy sír, melyben egy felnőtt nő és egy férfi, továbbá két gyermek nyugodott, körvonalazhatna akár egy kisebb családi temetkezéshelyet (22. ábra) is. Természetudományos vizsgálatok hiányában azonban ez csupán feltételezés lehet, mivel az eltemetettek közti esetleges rokonsági kötelékek nem ismertek. Nem ismert továbbá az sem, hogy maradhattak-e további sírok a földben, melyek ezt az elképzelést akár módosíthatnák is. Mivel a feltárás csupán egy vékonyabb sávban történt, ennek lehetősége sem zárható ki.

A lelőhely közvetlen környezetéből korabeli temetkezéseket nem ismerünk, azonban a terület lakott volt a magyar honfoglalást megelőző évszázadban is; ezt a lelőhelytől mindössze néhány kilométerre

24. ábra A honfoglalás kori sírok feltárás közben (Fotó: Ilon Gergely, Halász Ferenc)

elhelyezkedő lukácsházi késő avar kori sírmező igazolja. Kissé távolabb helyezkednek el Velem – Szent Vid és Szombathely 10–11. századi lelőhelyei, melyek között mintegy félúton található az itt bemutatott temető. Nem tudni, hogy annak a közösségnek, mely halottait itt, a környezetéből egy kissé kiemelkedő domb teraszán helyezte örök nyugalomra, hol helyezkedhetett el a faluja, ahol mindennapjaikat élték. Bizonyára valahol a közelben kellene azt keresni.

Összefoglalóan elmondható, hogy ritka „vendégek” kerültek elő a 2009. évi feltárás során, hiszen a magyarság történetének, s további életének szempontjából talán legfontosabb korszakából, a Dunántúl nyugati sávjából kevés sírlelet került elő napjainkig. Ez a négy sír így új adatokkal szolgál a terület korabeli településtörténetéhez.

25. ábra Válogatás a honfoglalás kori sírok mellékleteiből: vaskés, szemes- és rúdgyöngyök
(Fotó: Takács Tibor, rajz: Binder Hajnalka)

2.5. ÁRPÁD-KORI KEMENCÉK

Horváth Ciprián

A magyar történelemnek azt a korszakát, mely a Magyar Királyság megalapításától az Árpád-ház kihalásáig terjedő időszakot öleli fel, összefoglalóan Árpád-kornak (1000–1301) nevezzük. Kezdetét Géza nagyfejedelem (†997) fia, I. (Szent) István (1000–1038) trónra lépése jelenti, záró momentuma pedig III. András (1290–1301) halála.

A magyar történelem egyik nehéz és vészterhes időszaka volt ez: a fiatal állam európai létét külső ellenség és belső viszályok egyaránt fenyegették, ám az első szent király és az örökébe lépő uralkodók biztosítani tudták az ország fennmaradását.

Istvánt az 1000. év végén vagy a következő év elején koronázták királlyá. Nevéhez fűződik az egyházi és az állami szervezetek kialakítása. Nyolc püspökséget és két érsekséget hívott életre, továbbá uralkodása alatt indult meg a vármegyeszervezet kiépítése is. Ennek keretein belül került sor – hasonlóan az ugyancsak határvármegyéként szereplő Sopron és Kolon megyékhez – valamikor a 11. század első évtizedeiben Vas vármegye megszervezésére. A határvármegye központja ekkor az országból kivezető utak elágazásánál fekvő Vasvár volt, mely a megye nevét is adta.

Kőszegfalva sorsa szorosan összefonódott Kőszeg életével, melynek első ismert említése 1248-ból származik. A város területén azonban a régészeti leletanyag alapján már ezt megelőzően, a 11–12. századtól kezdve számolhatunk megtelepedéssel, ahogy azt a Fő tér 2006. évi feltárásai sejtetni engedik. A terület jelentőségét az ekkor Itáliából Bécs irányába vezető kereskedelmi (korábbi időszakokban Borostyánkő útnak nevezett) út adta. Kőszeg egy az út mellé – valószínűleg mesterségesen – telepített város lehetett, mely létrejöttét a távolsági kereskedelemnek köszönhette. Mindez nem meglepő, hiszen az utak mentén a történelem minden korszakában vásárok, pihenő- és ellenőrzőpontok létesültek. Ennek a távolsági útnak a szerepe egészen a 12. század végig jelentős maradt. Ekkor a kereskedelem áthelyeződött a frissen alapított Bécsújhelyen át vezető, új semmeringi útra. Kőszeg várának Árpád-kori előzményeit valószínűleg a tatárjárás (1241–42) után kezdték építeni, mikor IV. Béla király (1235–1270) okulva az országot csaknem teljesen feldúló mongol hadak pusztításából, szorgalmazta az ilyen támadásoknak ellenállni képes, masszív, kő erősségek építését. A 13. század végére így épült ki Kőszeg kőfallal körbevett vára, melyben két lakótorony, piactér és kőtemplom is állt. A polgári település bizonyára a vár mellett kapott helyet, ahonnan veszély esetén a lakosok a várba menekülhettek.

A környék másik jelentősebb városa az antik Savaria (19. ábra), a későbbi Szombathely volt. Jelentősége ekkor már jóval kisebb volt a Claudius császár (41–54) alapította városénál, azonban az egykor a Baltikumból Itáliába vezető Borostyánkő út még ekkor is használatban volt, biztosítva az összeköttetést a Duna-vidék és Itália között. Ezen út forgalmát ellenőrizte Szombathely, továbbá az arra utazó kereskedők pihenőhelyet, piacot találtak itt. Neve is a kereskedelemhez köthető: a név bizonyára a heti piac egykori szombati napját jelölte. Szombathely kővarral rendelkező település volt már a 11. században. Az erősséget

egy római kori kőépületből – a mai Romkert területén – alakították ki, melynek védelmét, és egyben a határvédelmi feladatokat is a 10–11. században ide telepített besenyők látták el, egészen a 13. századig. Fontos szerepe a határvédelemben a későbbi évszázadokban is megmaradt. A város híres szülőtte volt Szent Márton tours-i püspök (316–397). A róla elnevezett templom – melynek építéséhez ugyancsak római köveket használtak – már a 11. században létezett, s körötte nyitották az ifjú keresztény állam lakói egyik temetőjüket.

A Lukácsházi árvízcsúcs-csökkentő tározó területén a kutatás számára rendelkezésre álló felületeken az Árpád-kor különböző emlékei is megtalálhatók voltak, többfajta te-

26. ábra Füstölökemence feltárás közben (Fotó: Halász Ferenc)

lepülési nyom formájában. A mintegy húsz ilyen korú objektum között különféle gödrök, füstölők (26. ábra) és kenyérsütő kemencék (27. ábra) kerültek feltárrásra, melyekből változatos leletanyag került a szombathelyi Savaria Múzeum gyűjteményébe. A nagyobb számban megtalálható állatcsontokon és edénytöredékeken (28. ábra) kívül használati eszközök – például kések, árok, sarkantyúk (28. ábra) – is előkerültek. Az előkerült objektumok egyikét szeretnénk itt részletesebben bemutatni, egy mészégető kemencepárt (29. ábra), melyet a 2009. évi őszi feltárás során dokumentáltunk.

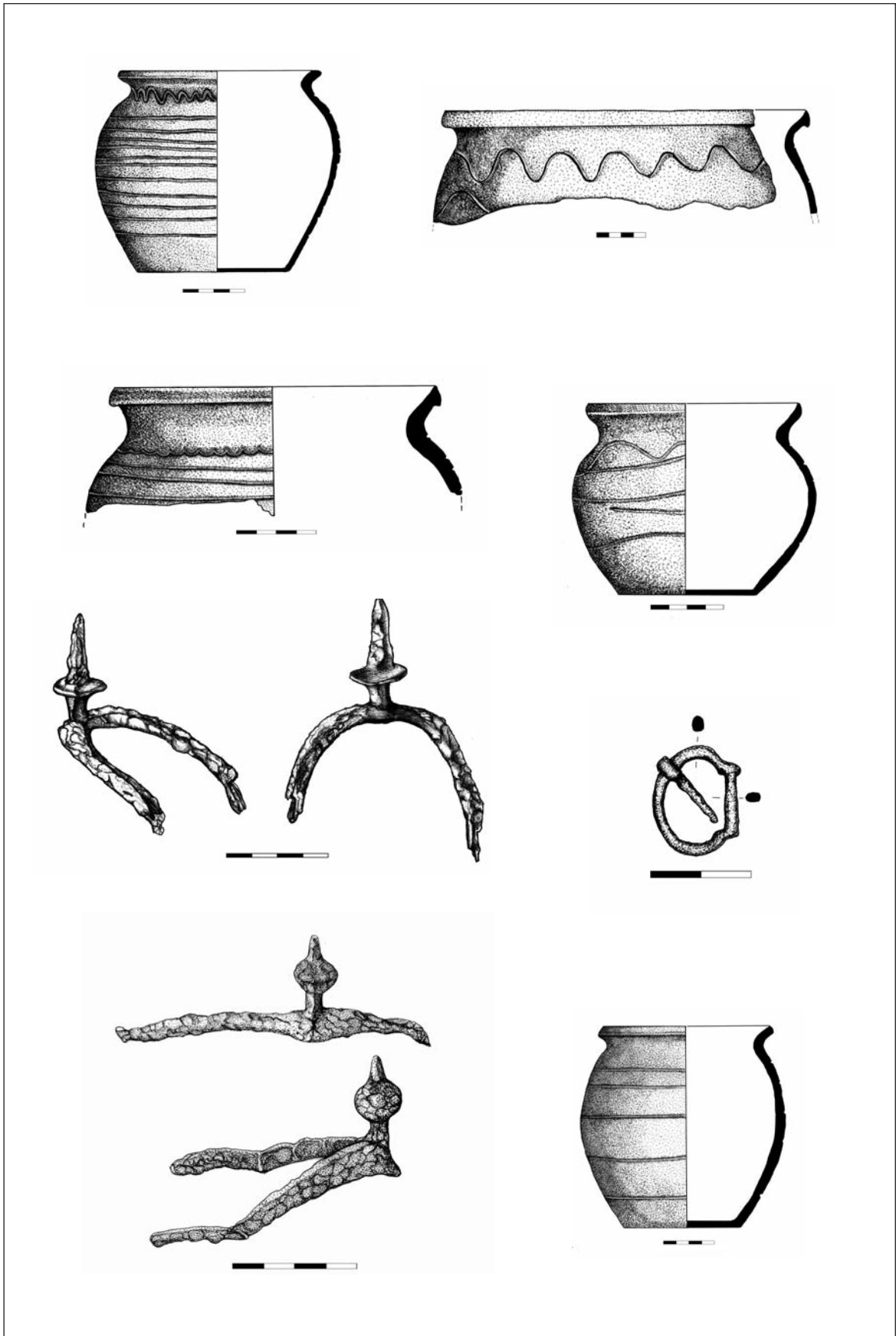
A meszet, mint az építkezések során felhasznált kötőanyag alkotóelemét már az ókori Görögországban, a Krisztus születését megelőző évszázadokban is felhasználták. Előtte az épületeket sokáig habarcs nélkül emelték, pontosan összeecsiszolt elemekből. A kötőanyagként szolgáló meszet a Magyar Királyságban is felhasználták, azonban az Árpád-kor korai időszakában még nagyobb mennyiségben bizonyára csak kisebb számú, jelentősebb épület építésénél volt szükséges, hiszen az emberek többsége egyszerű, szögletes, földbe mélyített faszkeruzetes házakban élt, melyeknek sátorszerű teteje volt. A mész felhasználására tehát csak a nagyobb kőépületek, például templomok vagy egyéb világi építmények létrehozása során volt szükség. A mészégető kemencéket az Árpád- és a középkor folyamán gyakran annak az épületnek vagy épületeknek a közelében találjuk, melyek építéséhez a mész elengedhetetlen volt, hiszen az égetett mész szállítása a korabeli viszonyokat tekintve veszélyes feladat volt, s az állagmegóvás szempontjából nagy figyelmet igényelt.

A Gyöngyös-patak mai medrétől nem messze, a teraszos jellegű domb magasabbán fekvő részén helyezkedett el a megfigyelt objektum, mely a géppel történő humuszeltávolítás során két, egymás mellett elhelyezkedő átégett vörös foltként jelentkezett (29. ábra). Bontása során kiderült, hogy két méhkas alakú, földbe ásott kemence került itt elő, melyek közvetlenül egymás mellett helyezkedtek el. Hosszúkás szájuk előtt egy-egy mélyebben elhelyezkedő hamuzó gödör feküdt. Szerepük az égetés során keletkező hamu eltávolítása volt. A különböző kemencékhez általában tartozott egy ún. munkagödör is, mely azok szájánál kapott helyet. Itt állva végezték a kemencéhez kapcsolódó munkafolyamatokat, például azok megrakását, hamutól való megtisztítását stb. Ez a lekerekített sarkú, téglalap alakú gödör jelen esetben is megvolt. Egyik sarkában sikerült megfigyelni az alapanyagul szolgáló mészkövek egy halmazát is. A kemencékben dokumentálhatók voltak az utolsó égetés során lezajlott folyamatok: a kemence alján mintegy 15–20 cm vastagságban fekete, faszenes réteg volt látható, e felett pedig ugyancsak 15–20 cm vastagságban egy már egységes tömbbé összeolvadt mészréteget figyeltünk meg. E tömb felett pedig a teret nyers mészkövek és a kemencébe a későbbiek folyamán betöltődött humusz töltötte ki.

A kemence tehát az ásatási eredmények szerint félig földbe mélyített, felül boltozatosan megépített volt. A méhkas alakú gödört közepe táján nyílással törték át, ez volt a tüzelőnyílás. A mészkődarabokat a gödör peremére, a föld felszínére rakták fel, amely így egy kőboltozatot képezett. A kemence külsejét

27. ábra Árpád-kori kenyérsütő kemencék feltárás közben
(Fotó: Ilon Gergely)

28. ábra Árpád-kori cserépedények, sarkantyúk és középkori csat (Binder Hajnalka rajza)

végül agyaggal jól betapasztották, ezért került elő az ásatáson sok vörösre égett agyagdarab is. A mészégetés munkafolyamata az alábbiak szerint zajlott le. A kemence aljára fahasábokat helyeztek, így a tűz kiégette a fölé felépített mészköveket. A kemence nagy része jó állapotban maradt meg, ami arra vall, hogy használatával szándékosan felhagytak, az nem omlott össze, vagy robbant fel.

A lelőhely környezetében korabeli település eddig nem került elő, azonban vasművességre utaló kohókat Kőszegfalva határában, az Ablánc-patak völgyében sikerült feltárni. Megválaszolatlan kérdés, hogy az az épület, melynek emeléséhez a meszet fel kívánták használni – melynek alapanyagát talán a közeli római villa romjai adhatták – hol helyezkedhetett el. Az itt bemutatott objektumok, továbbá a Gyöngyös-völgy ezen szakaszának korábbi terepbejárásai során a felszínen gyűjtött kerámiaedény-töredékek azonban kétségtelenül a korabeli megtelepedést látszanak igazolni ezen a területen. Így van ez még akkor is, ha lakóépületek nyomai mindeddig nem kerültek elő. A lelőhely azonban a dombon, annak tejtétjé átívelő 87. számú műút irányába folytatódik, így talán nem alaptalan annak feltételezése, hogy a települést valahol ott is kereshetnénk...

29. ábra Mészégető kemencepár feltárása (Fotó: Horváth Ciprián, Halász Ferenc)

2.6. KÉSŐ KÖZÉPKORI EMLÉKEK

Basticz Zoltán, Ilon Gábor

30. ábra A lófejes kiöntő aquamanile és rekonstrukciója
(Fotó: Takács Tibor)

Az aquamanile egy világosbarna, finom homokkal és zúzott kerámiával soványított, agyagból készült vízkiöntő edény volt. Kiöntős része egy felkantározott, nyomokban fehér festésű lófejet formáz, melynek füleit a fej tetején elhelyezett két, közepén benyomott henger alakú nyúlvány jelképezi. Szemeit és szemöldökét plasztikus rátétekkel, míg az orrlyukait két szimmetrikus, mély, kúp alakú benyomással képezték ki. A ló sörényét a gerinc vonalától kétoldalt lefutó, íves bekarcolások alkotják. Az orra két végéből a nyak két oldalára a kantárt jelképező „agyaghurkák” indulnak és hátul záródnak. A fej több részén töredékes, vastag, fehér festésű rátét nyomai találhatóak, amelyek egykor a kantár többi részét jelképezték (orradzó, pofaszíj, tarkósíj). A szügyön a szügyelő festésének töredékei is megfigyelhetők. A népies fazekastermék homlokának közepén van a kiöntőnyílás, melynek átmérője 1 cm.

A lófej megformálása és a kísérőleletek alapján a tárgyat a 15–16. században készíthették. Egy hasonló korú, közeli párhuzama ismert Zala megyéből, az M7-es autópálya építése kapcsán feltárt Nagyrecse–Tüskevári-dűlő lelőhelyről.

A kiöntős edényt a középkori templomokban papi kézmosásra használatos bronz aquamanilék mintájára népies stílusban készítette el a fazekas. Vajon miért került egy középkori településre és hogy milyen céllal...? Talán egy módosabb tulajdonos asztali készletének darabja lehetett a kiöntős edény. Kérdésünkre a lelőhely leletanyagának későbbi, teljes feldolgozása adhat választ.

Az edény hiteles méretű rekonstrukcióját (30. ábra) Udvardi Balázs készítette el.

31. ábra Középkori kőalapozású épület maradványai (Fotó: Halász Ferenc)

A gödrökből nem eredeti helyzetükben napvilágra kerülő bronz- és vas csatok (28. ábra) a középkori viselet, netán a korabeli lószerszámzat elemeit alkothatták.

A tározóhoz bevezető aszfaltút nyomvonalának közelében egy középkori épületalaposásra (31. ábra) bukkantunk. Az épület hajdani járószintje bizonyosan magasabb volt, mint a mai szántott felszín, így olyan tárgyi emlékekkel sajnos nem rendelkezünk, amelyek funkciójára engednének következtetni. A belső terében kibontott fa oszlophelyek nagy valószínűséggel nem ehhez az épülethez tartoztak.

3. A FELDOLGOZÁS PILLANATKÉPEI

3.1. A RÉGÉSZETI GEODÉZIA ÉS A DOKUMENTÁCIÓ KÉSZÍTÉSE

Eke István

Ha sarkítva fogalmazzunk, akkor egy régészeti ásatás tulajdonképpen a régészeti lelőhely szisztematikus, dokumentálás melletti elpusztítását jelenti. Egy régészeti feltárás nem ismételtető meg, ezért a feltárásokon alapvető igény, hogy pontos, a későbbiekben is könnyen használható dokumentáció készüljön. Pontosan rögzítenünk kell, hogy milyen körülmények között kerültek elő a tárgyak, régészeti jelenségek és hogy ezek földrajzilag, illetve egymáshoz viszonyítva hol helyezkednek el. Minden régészeti jelenségről szöveges leírás, rajz és fotó is készül, illetve centiméter pontossággal felmérésre kerülnek. A felméréseket természetesen már nem mérőszalaggal, hanem geodéziai műszerrel végezzük el.

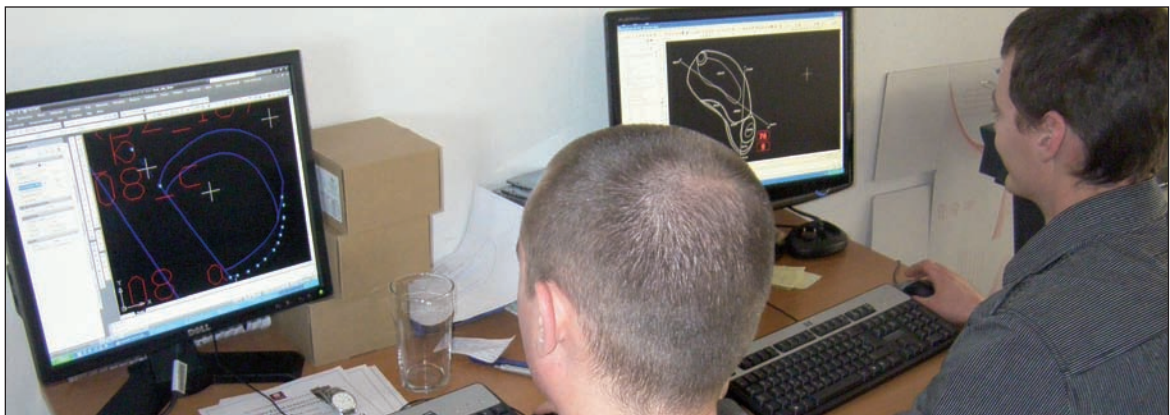
Miért kell geodézia az ásatásra?

A régészeti geodézia alapvető feladata a régészek munkájának támogatása. Ez részben kitűzési és felmérési feladatokból áll. Kitűzéskor a régészeti feltárás határát, illetve a feltáró munkát segítő pontokat helyezünk ki a területen. Felméréskor (32. ábra) a feltárás során előkerült régészeti jelenségek (úgynevezett stratigráfiai egységek) jellegzetes pontjai (pl. sír rajzolásának segédpontjai, mélysége) kerülnek rögzítésre. A digitális mérőállomással (32. ábra) felvett terepi mérési adatokat később, irodai munkahelyen (33. ábra) dolgozzuk fel.

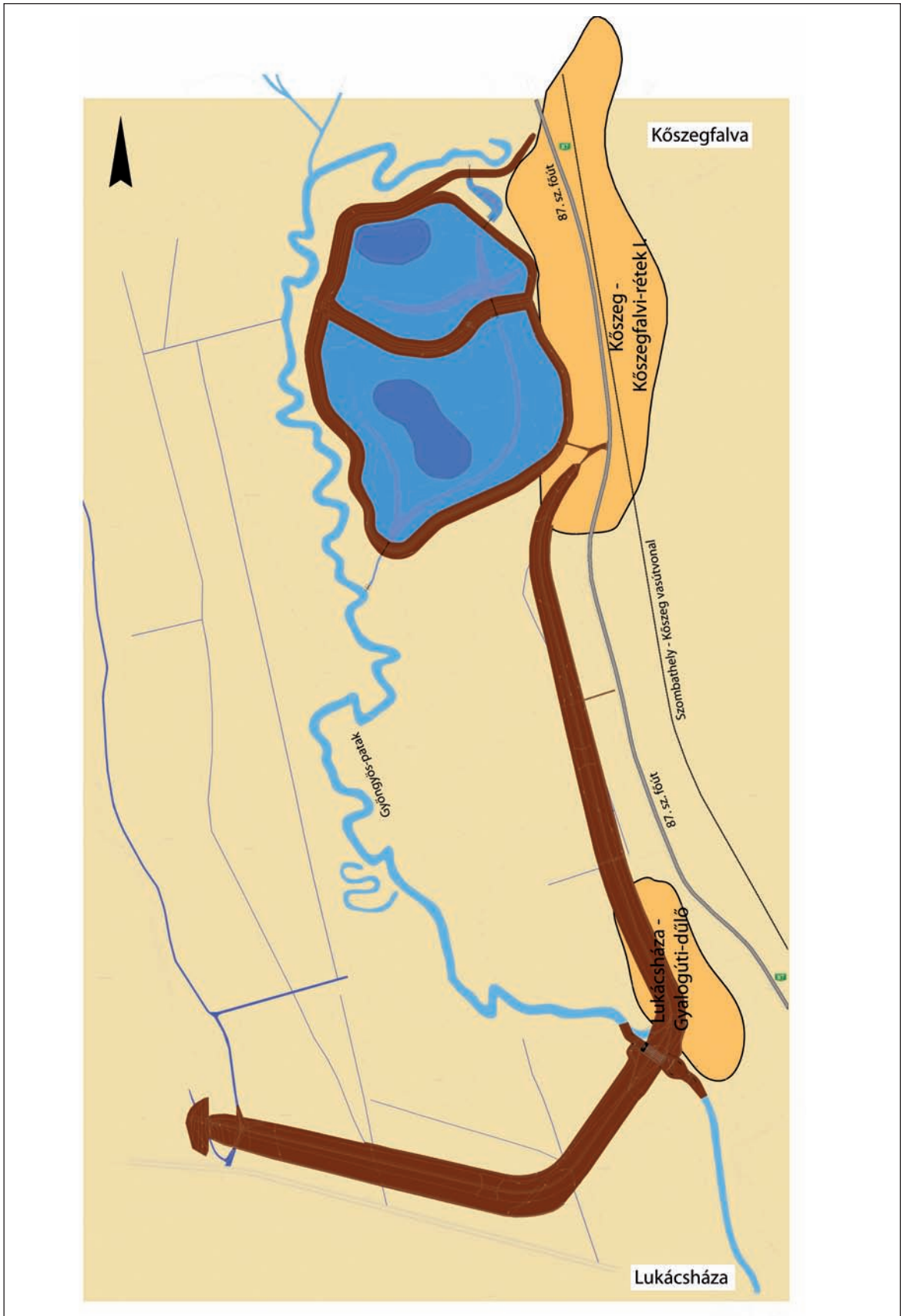
A régészeti feltárással nem ér véget a régész munkája. A terepen készült szöveges ásatási naplóból, az adatlapokból, a rajzokból és a fotókból egy egységes, jogszabály által előírt dokumentációt kell készíteni. Ezt a munkát már természetesen számítógépek, szoftverek segítségével végezzük. A terepen felvett adatokat korszerű adatbázisban rögzítjük, ide kerülnek feltöltésre az ásatáson készült fényképek is. Az ásatási rajzokból tervező szoftver segítségével digitális rajzok és összesítő térképek készülnek (34. ábra). Az egységes szempontok alapján készült feltárási dokumentáció az alapja a tudományos feldolgozó munkának is.

32. ábra Földi Áron és Áncsán Zoltán a tározó területén felmérés közben (Fotó: Halász Ferenc)

33. ábra Földi Áron és Áncsán Zoltán digitalizálnak a szombathelyi bázison (Fotó: Tokai Zita Mária)

34. ábra A víztározó területének átnézeti térképe a lelőhelyekkel (Eke István és munkatársai)

3.2. A RESTAURÁLÁS ÉS A NYILVÁNTARTÁSBA VÉTEL FOLYAMATÁRÓL

Udvardi Balázs, Ilon Gábor

A feltárási munkák befejeztével az ásatás anyaga a restaurátorokhoz (Archeolore Kft.) került. A restaurálás a leletanyag szempontjából rendkívül fontos tevékenységsor. Anyagtípusonként, különféle eljárással eltávolítjuk a szennyeződések, majd ha szükséges a tárgy állagmegóvásáról (konzerválás), illetve – ha igény van rá – a kiegészítéséről is gondoskodunk. Utóbbi lehet statikai (ne omoljon össze a szakmai szempontból jelentős töredékhalmaz), valamint esztétikai is. Valójában ekkor lehet először áttekinteni a leletanyag jelentőségét, a leletek kora és egyéb tulajdonságai is pontosíthatók az ásatásvezető, avagy a leltározó régész által.

A szombathelyi Bázis restaurátor műhelyének feladata elsősorban a kerámialeletek restaurálására irányul Prázsmáry Noémi műtárgy-restaurátor művész felügyelete mellett. A kerámia az ásatásokon előkerülő legnagyobb (településeken 80–95 %) mennyiségű anyagtípus. A lukácsházai feltárásokból az alábbi összmennyiségű kerámia érkezett fogadóraktárunkba: 20 db M30-as (a piacokról jól ismert, nagyméretű, magas zöldses láda), 7 db M10-es műanyagrekesz és 1 db „in situ” (eredeti helyzetében) kiemelt edény.

A kerámiák mosást követő válogatása (35. ábra) több szempont szerint, segédletek (az ásatás össze-sítő térképe, helyszíni fotók és rajzok, a terepen meghatározott korszakleírások) felhasználásával, valamint a kerámia jellegzetességeinek figyelembevételével történt. A ragasztás és a gipszes kiegészítések befejeztével digitális képi és szöveges adatrögzítés történik, azaz a tárgyon végrehajtott mindennemű „beavatkozást” dokumentáltunk.

35. ábra Kiterített leletek válogatás közben
(Fotó: Udvardi Balázs)

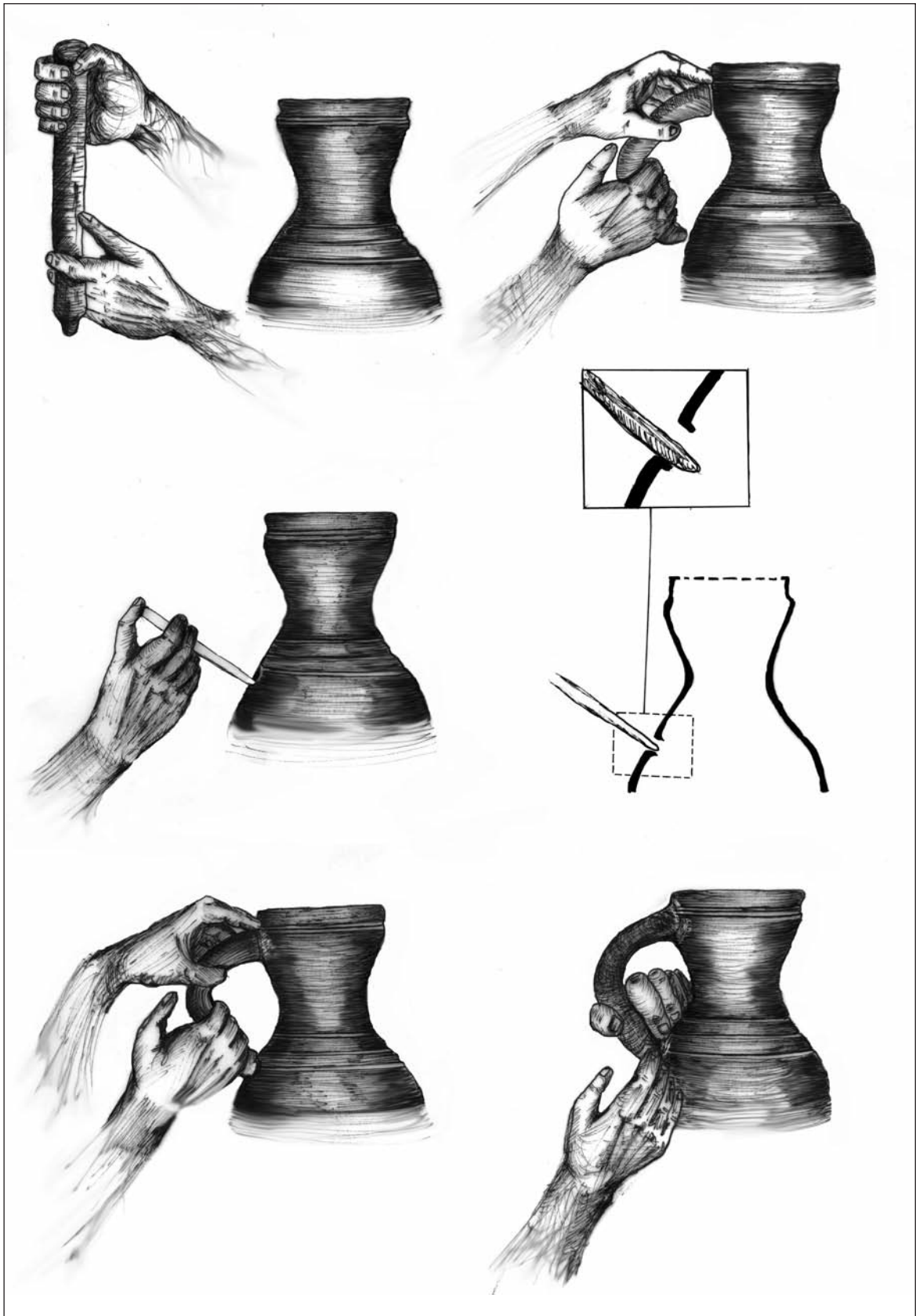
Az anyag beérkezésekor változatos képet mutatott, az ős- és az Árpád-kori leletanyag dominált. A kerámiák többsége jellegét tekintve a „háztartási kerámiák” körébe tartozott. Ezek a mindennapi élet részei voltak, kivételt csak a „lófejként” emlegetett aquamanile (30. ábra) jelent. Minden várakozásunk ellenére a lófejhez tartozó töredékek nem kerültek elő. Feltételezhető esetleg, hogy a lófejet gyermekjátékként (bot + kerámia lófej = lovacska) használhatták, ezért nem kerültek elő darabjai.

Kerámiatöredékből rengeteg van egy ásatáson. Peremek, oldalfalak, aljak... ezek többnyire nem lesznek a múzeumok vitrinjeinek díszei. Egy régésznek, egy restaurátornak azonban ezek is sokan elárulnak, ugyanis ezek a kis töredékek is segítenek megismerni, megérteni azokat a fazekastechnikai eljárásokat és módszereket, amelyek ma már elvesztették jelentőségüket, s mi elfeledtük azokat.

36.1. ábra Középkori palack

Ilyen kiemelkedően fontos darab volt az a „jelentéktelen” középkori, apró kavicsal soványított palacktöredék, ahol a fül lándzsaként szűrődött a cserépedény falába, mélyen átütve azt (36.1. ábra). Ez kerámiatechnikai szempontból fölöttébb érdekes, mivel a fülnek – a mai gyakorlat szerint – képlékenynek kell lennie, míg magának az edénynek képlékeny vagy úgynevezett bőrkemény állapotúnak. Előfordul a mai gyakorlatban is főként díszkerámiáknál a bőrkemény állapotú fül használata (préselt fülek), de ilyenkor az agyag finom pépjét használják ragasztóanyagként. Edényünknel jól megfigyelhető, hogy a fül képlékenységből már sokat veszített, a bőrkemény állapot felé közelített, s valószínűleg az edény is a fül állagához közeli bőrkemény állapotban lehetett. A fül felrakásakor – melyet a fül „ék” alakú végével a fazekas már korábban elkészített – a fül helyzetének és méretének megfelelő nyílást „vágott” a fazekas egy életlen tárgy

36.2. ábra Középkori palack fülének felerősítése (Binder Hajnalka rajza)

(fadarab) segítségével ebbe szúrta-nyomta a fülvéget. Ezt a feltételezést erősíti az is hogy az edény belsejében kis mértékű a torzulás és a sérülés, de kisebb agyagfelgyűrődés mégis megfigyelhető. Az illeszkedést belülről már javítani technikailag nem tudta, mivel fizikailag nem fért hozzá. Ezért a fül csak kívülről kapott egy agyag-hurka eldolgozásával történő megerősítést, ami a fül formai illeszkedését is segítette. A megfigyeléseket összefoglalva: ebben az esetben egyfajta „problémamegoldással” találkozhattunk. Mivel száradáskor a fül gyorsabban zsugorodik, mint maga az edény, ezáltal feszültség keletkezik, s ez repedést vagy akár leválást is eredményezhet a két felület illesztésénél. Ezt a problémát oldották meg a fent leírt egyedi megoldással.

A csont, üveg és fém (bronz, vas, arany stb.) tárgyak, melyek különleges elbánást igényelnek a Kft. budapesti műhelyébe kerültek. A csont és üveg tárgyak teljes restaurálását ott Prázsmáry Noémi, a fémtárgyakét pedig Döbröntey-David Szilvia műtárgy-restaurátor művészek végezték el.

Az egyetlen szerves alapanyagú tárgy, egy középkori bőrelet (39. ábra) meghatározását és konzerválását Skrach Éva restaurátor asszisztens (Budapest, K.Ö.SZ.) és B. Perjés Judit műtárgy-restaurátor művész végezték el.

Természetesen a feldolgozás tisztítást követő fázisában Tóth Gábor antropológus (Szombathely) meghatározta a sírok embercsontjait, Csippán Péter archeozoológus (Budapest, K.Ö.SZ.) pedig a lelőhely állatcsontanyagát.

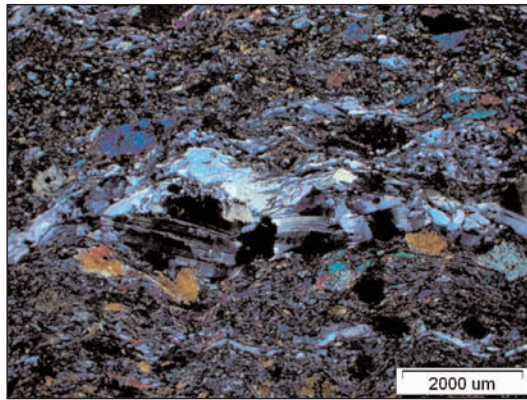
A restaurátori folyamat lezárását követően Takács Tibor elvégezte minden jelentősebb kiválasztott tárgy fotózását, a tárgyrajkokat pedig Binder Hajnalka készítette el. Minden a Savaria Múzeumnak átadásra kerülő műtárgyat (edénytöredék, bronz érem, ékszer, üvegyöngy, bőrtöredék, embercsont, állatcsont stb.) számítógép segítségével azonosító számmal látott el Beck Tamás és Molnár Szabolcs (37. ábra).

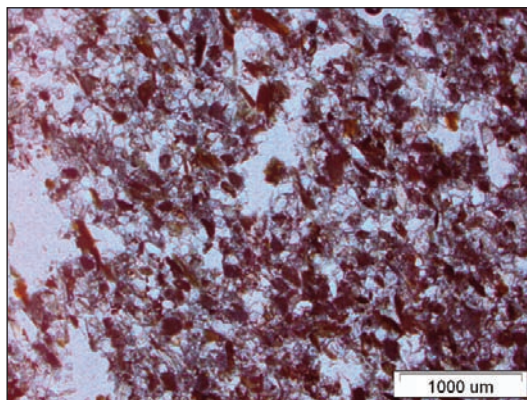
37. ábra A feldolgozás pillanatképei

4. TERMÉSZETTUDOMÁNYOS KUTATÁSOK

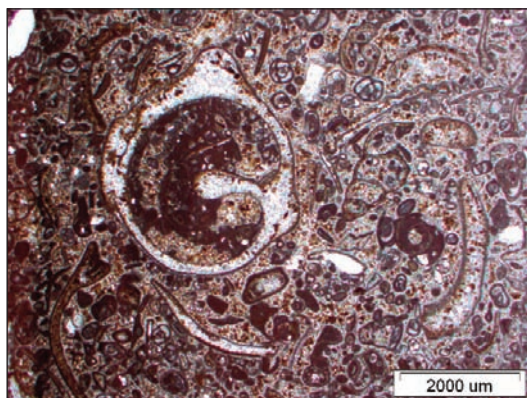
4.1. MÉSZÉGETÉSHEZ HASZNÁLT KÖZETEK VIZSGÁLATA

38.1. ábra LUK01 minta szöveti képe. Zöldpala - általános szöveti kép. 20x. + Nikol. Kőzetmetamorfózis (nagy nyomás és hőmérséklet hatására történő szilárd fázisú átkrítályosodás) hatásra torzult szerkezetű (kinkesedett) plagioklász kristálya környezetében kvarc, klorit és epidot

38.2. ábra A Luk02 minta szöveti képe. 40x. 1Nikol. Jól látható a nagy mennyiségű irányítottan elhelyezkedő, vas-oxid-hidroxid ásványokká átalakult (opacitosodott) biotit az éretlen homokkőben

38.3. ábra A Luk03 minta szöveti képe 20x. 1 Nikol. Miocén biopátit (pátitmérteű kalcittal cementált, túlnyomóan biogén mészvázakból álló kőzet). Jól láthatóak a nagyméretű csiga és kagyló vázelemek, valamint a Miliolidae foraminifera

Oláh István

A Lukácsháza – Gyalogúti-dűlő egyik Árpád-kori kemencéjéből (29. ábra) Basticz Zoltán feltárást vezető régész mintákat vetetett fel. A minták a K.Ö.SZ. természettudományos laboratóriumába kerültek.

Az ásátásvezető régésznek is feltűnt, hogy sokféle eltérő kőzettípust képviseltek a kemencében heverő kövek. Arra kerestük a választ, hogy hol található e kőzettípusok geológiai lelőhelye, és vajon miért használtak ennyiféle mészkövet az égetéshez. Mit kerestek továbbá homokkövek és zöldpala a kemence kitöltésében, hiszen ez utóbbi kőzetek nem használhatók mészégetésre.

A részletesen vizsgált kőzetminták (38. ábra) nem mutatják hőhatás vagy égetés nyomait, a kemence kitöltésének nem kiégett részéből származnak, így az eredeti kőzettulajdonságok vizsgálhatóak. Egy metamorf eredetű, két eltérő típusú törmelékes üledékes (homokkő), és hat különböző típusú karbonátos üledékes (mészkő) kőzetet tudtunk elkülöníteni, melyeknek számos alváltozata van. Ebbe a kilenc típuscsoportba soroltuk be a 26 db megvizsgált mintát.

A metamorf kőzettípus egyértelműen megegyezik a Felsőcsatári Zöldpala Formáció kőzetével (a régészeti lelőhelytől kb. 12 km-re, délnyugatra található felszíni kibukkanása).

A törmelékes üledékes eredetű minták közé két homokkő-típus tartozik, az egyik tisztán kalcitos, a másik vegyes kalcit-kova cementtel rendelkező vörösesbarna, éretlen homokkő. Egyik sem azonosítható egyetlen ismert magyarországi homokkőtípussal sem.

A mészkövek rendkívül változatos megjelenésűek: fekete színű, 1 cm-nél nagyobb csigavázakat tartalmazó kompakt mészkőtől, a világos színű, laza, foraminiferás mészhomokkőig nagyon sokféle változatot találhatunk. Az ősmaradványok alapján Triász, Eocén és Miocén mészkövek ezek. Közös jellemzőjük, hogy Magyarország területén nem ismerünk ilyen mészköveket. Sokkal valószínűbb, hogy a Lajta-hegységből, annak nyugati előteréből, illetve a kelet-alpi takarórendszer stájerországi vagy karintiai lelőhelyeiről származnak.

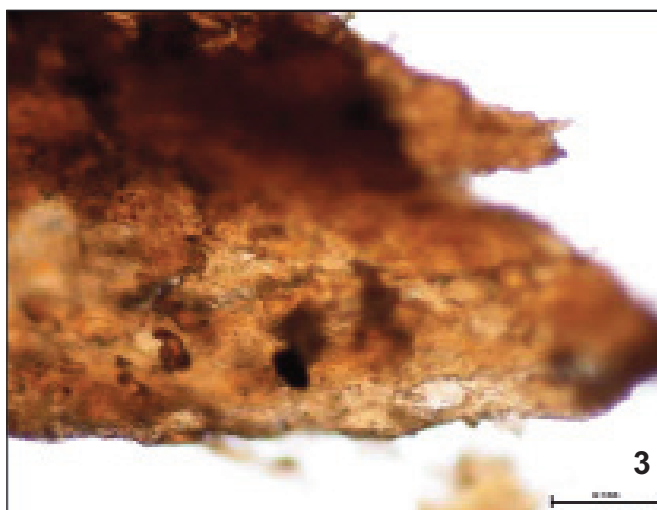
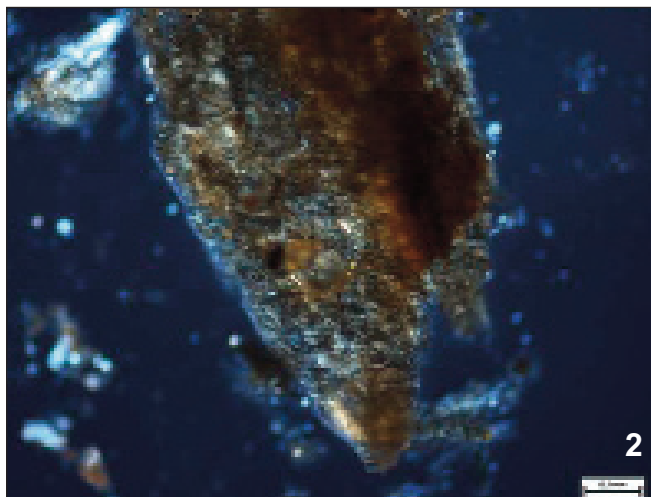
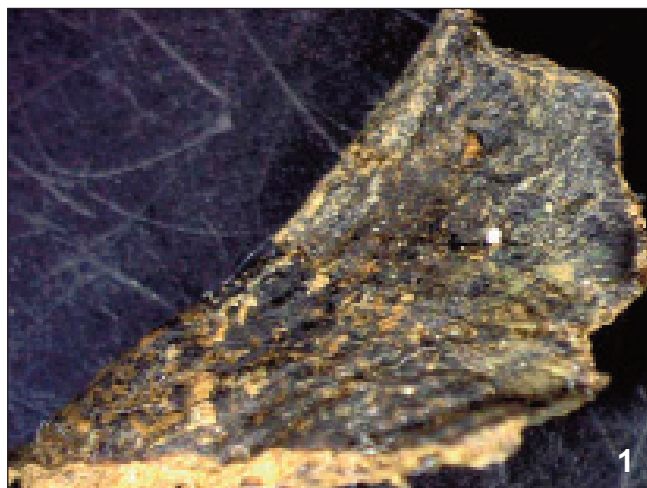
Pillanatnyilag tehát kijelenthető az, hogy a homokkövek és a mészkövek nem magyarországi eredetűek, ezek származási helye nagy valószínűséggel a Lajta-hegység és az Alpok keleti pereme, de ennek pontosítása még további kutatást igényel, lehetséges, hogy a mészégető kemencében korábbi – például római kori – épületek visszabontásának anyagát akarták kiégetni. A lelőhelytől a Keszthelyi-hegység és a Bakony mészkő területei sincsenek távolabb, mint a karintiai és stájerországi, vagy a Lajta-hegységbeli mészkőforrások. Annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy mégis miért az utóbbiak anyagát használták föl, talán inkább a régész vagy

a történész szakember feladata. Arra, hogy vajon miért helyeztek zöldpalát és homokköveket is a kemencébe nincs magyarázatunk, valószínűleg figyelmetlenségről, vagy szakismeret hiányáról lehetett szó.

4.2. MIRŐL VALL EGY BŐRMARADVÁNY?

Ilon Gábor

Kőszeg–Kőszegfalvi-rétek dűlő I. lelőhelyen (34. és 22. ábra) az SNR 65. számú jelenségből – az egyik honfoglalás kori sírből – az eltemetett feje mellől 2009. április 6-án került elő 4 db 1 és 8 cm² közötti nagyságú bőrtöredék. A víztározó területén egyedülállónak számító szerves maradványokkal, (39. ábra) azok meghatározásával és konzerválásával Skrach Éva restaurátor asszisztens (Budapest, K.Ö.SZ.) és B. Perjés Judit műtárgy-restaurátor művész foglalkoztak. Az egyik – Skrach Éva szerint talán disznóbőrből származó – töredéken 3 varrólyukat vélt felfedezni B. Perjés Judit. Egy másik mintán rézszállal sodrott textilszállal történt levagy átkötést lehetett megfigyelni. Könnyen elképzelhető, hogy ezek a töredékek megyénk első ismert, honfoglalás korabeli női – pontosabban fiatal lányok által viselt – fejdíszét, azaz pártáját jelentik. E feltételezést megerősíti dr. Tóth Gábor 26 értékelhető fogra alapozott antropológiai jelentése, miszerint egy 9-12 éves, nem pontosítható nemű egyén nyugodott a sírban. A későbbi középkori, egyszerű szalag vagy abroncspárták egyik típusa az, amikor fémszállal összevarrt bőrrel vagy textillel vonnak be szerves anyagot (pl. mohát, fűvet) és azt gyöngyökkel, gyöngyös boglárokkal ékesítik. Ilyen szerkezetű, azaz juh- vagy kecske illetve marhabőr kombinációjából készült az a 16–17. századi párta, amely a Pápa melletti Kéttornyúlak templom körüli temetőjének csontházából került napvilágra.

39. ábra Középkori bőrlélet mikroszkópikus felvétele
(Fotó: Skrach Éva)

1. Bőr maradvány töredéke, 9, 9x nagyítással Olympus SZX7 sztereo mikroszkóppal. 2. Egy másik „bőr” maradvány töredéke, 20x nagyítással NIKON ECLIPSE LV 100 POL petrográfiai mikroszkóppal. 3. Egy további bőrmaradvány töredéke, 10x nagyítással NIKON ECLIPSE LV 100 POL petrográfiai mikroszkóppal

5. RÉGÉSZETI KISLEXIKON

Horváth Ciprián – Ilon Gábor – Oláh István – Tokai Zita Mária

Besenyők: szövetséges törzsek alkotta keleti lovas nép, melynek története több ponton is kapcsolódik a magyarsághoz. Az Ural és a Volga folyók vidékén fekvő szállásterületükről egy másik nomád nép, az úzok támadása miatt 894-ben kényszerűen nyugatra vándoroltak, s az Al-Duna vidékén telepedtek le, ezzel elmozdulásra késztetve az addig ott élő magyarokat. A 11. században nagy számban települtek be a Balkán-félszigetre és a Magyar Királyság területére is. A későbbi évszázadokban felszívódtak a különböző etnikumokba emléküket ma már csak a helynevek őrzik.

Borostyánkő út: az európai őskorban több, a kontinenst észak–déli irányban átszelő utat ismerünk Franciaországtól Magyarorszáig. Ezeket a római korról foglalkozó 19. századi történetírás nevezte el így, az egyik legfontosabb ezeken szállított kereskedelmi termékről, amit a Baltikumban lehetett beszerezni. Csereárúként luxustermékek, például ékszercsiga, osztriga, bor, olívaolaj, mives fém tárgyak és kelme szolgálhatott a közép- és észak-európai népek társadalmi elitje számára. Az egyik ilyen út az Alpoknál haladt Észak-Itáliából Zala, Vas – részben a Gyöngyös-völgyében – és Győr-Moson-Sopron megyék érintésével valamint a Dunát átszelve a Baltikumig.

Foraminifera (Likacsosházúak): tengeri (ritkábban édesvízi) egysejtű élőlények, amelyek fosszilizálódásra alkalmas mészvázat választanak ki. Méretük a néhány tized millimétertől a több centiméterig változhat. A Kambrium időszaktól máig élnek, szétágazó evolúciójuk miatt fontos a korjelző rétegtani szerepük.

Hatástanulmány: a 4/2003. (II.20.) NKÖM rendelet alapján kötelezően elkészítendő írásos dokumentum, amely pl. nagyberuházások, településrendezési tervek önálló fejezete. A kulturális örökség részeként tartalmazza a régészeti lelőhelyeket is. Az örökségvédelmi hatástanulmányok készítésének célja a tervezett beruházások területén a kulturális örökség számbavétele, szakirodalmi és adattári adatok alapján a vizsgált területen az ismert régészeti lelőhelyek lokalizálása, valamint terepbejárások és egyéb terepi vizsgálatok (légifotó, geofizikai felmérés stb.) alapján a terület régészeti érintettségének teljeskörű vizsgálata: az ismert lelőhelyek állapotfelmérő terepbejárása, ezáltal kiterjedésük lehető legpontosabb meghatározása, ismeretlen lelőhelyek felkutatása. Szakértői engedéllyel rendelkező személy vagy intézmény készítheti el.

Imbrex: a római korban használatos kúpcserép elnevezése.

Kannelúra: edény oldalán vagy peremén található, sekélyen bemélyített, szélesebb sávós díszítés, amely függőleges és ferdén elhelyezett is lehet.

Kulturális Örökségvédelmi Hivatal: a 2001. évi LXIV. törvény hozta létre ezt az új államigazgatási szervet. (Rövidítve: KÖH) Határozatai és állásfoglalásai a beruházókra és a kulturális örökség emlékeinek kutatóira és őrzőire kötelező érvénnyel vonatkoznak. A szervezet jelenleg 7 régióra osztva fedi le az ország területét.

Magkő: nyersanyagtömbből jól megmunkálhatóvá kialakított tömb, amelyről pengéket, szilánkokat hasítottak le.

Megelőző feltárás: a 2001. évi LXIV. törvény 22. és 23. § szerint a KÖH rendeli el. Kötelezően elvégzendő az ismert régészeti lelőhely azon részén, amelyet a tervezett beruházás érint, teljes költségét a beruházó fedezi.

Mikrolit: a középső kőkorból származó, rendkívül kis méretű (hossza a 2 cm-t is alig éri el) pattintott kőeszköz. Többnyire geometrikus alakzatú – félhold, háromszög és trapéz – melyet nyílhegyként vagy többed magával csont- és agancseszközbe betétként használtak.

Próbafeltárás: a 2001. évi LXIV. törvény 7. § (12) megfogalmazása szerint a régészeti lelőhelyek állapotfelmérését, jellegük, térbeli kiterjedésük és rétegsoraik megállapítását célzó ásatás, amelyet a KÖH rendel el.

Tegula: nagyméretű, de vékony, peremmel rendelkező római kori tetőcserép. Alkalmazták vízvezeték csatornájának lefedésére, különösen forrásfoglalást követően, ahol még keskeny volt a vezeték (a közeli Bucsu és Velem határából ismerünk ilyeneket), de nyeregteretű házra emlékeztető hamvasztásos, vagy csontvázas temetkezést tartalmazó sírépítményeket is készítettek (pl. Savaria temetőiben) ezek felhasználásával.

6. IRODALOM

BAKAY KORNÉL: Árpád-kori vár, lakótorony és védmű Kőszegen. Savaria, a Vas megyei Múzeumok Értesítője 19/2. (1990) 45-90.

BAKAY KORNÉL: A középkori Kőszeg. Kőszeg évezredei I. Kőszeg, 2001.

BÉKEI LÁSZLÓ: Adatok a Nyugat-Dunántúl középső bronzkori történetéhez. Savaria, a Vas megyei Múzeumok Értesítője 31/1. (2008) 7-140.

FARKAS CSILLA: Kőszegfalva, Kőszegfalvi-rétek. In: Régészeti kutatások Magyarországon 2000. (szerk. Kisfaludi Júlia) Budapest, 2003. 166-167.

FODOR ISTVÁN: Magyarország története 1. Őstörténet és honfoglalás. Budapest, 2009.

ILON GÁBOR: A kőszegi Gyöngyös-völgye a régészeti kutatásban. In: Történelmi és Művészeti Antológia III. (szerk. Tóthárpád Ferenc) Kőszeg, 2000. 22-31.

ILON GÁBOR: A velemi Szent Vid környékének településtörténeti rekonstrukciója a régészeti leletek tükrében, Savaria, a Vas Megyei Múzeumok értesítője 30. (2006) 107-143.

ILON GÁBOR (szerk.): Százsorszápek. Emberábrázolás az őskori Nyugat-Magyarországon. Die Wunderschönen. Menchendarstellung im urzeitlichen Westungarn. Wonderful Beauties. Human representations in prehistoric Western Hungary. Szombathely, 2007.

ILON GÁBOR: A Dunántúli (közép-európai) Vonaldíszes Kerámia kultúrája kutatásának jelenlegi (2008) helyzete Vas megyében. Kézirat megjelenés (2010) előtt a Raczky Pál-Festschriftben.

ILON GÁBOR–SÜMEGI PÁL ET AL.: Ember alkotta környezet Szombathely határában a kora rézkorban. Savaria, a Vas megyei Múzeumok Értesítője 28. (2004) 231-254.

ILON GÁBOR–ISZTIN GYULA: Vas megye első középkori vasbányája Narda határából. Savaria, a Vas megyei Múzeumok Értesítője 31.1. (2008) 141-170.

HOLL IMRE: Kőszeg vára a középkorban. Budapest, 1982.

KÁROLYI MÁRIA: Adatok a Nyugat-Dunántúl kora- és középső bronzkori történetéhez. Savaria, a Vas megyei Múzeumok Értesítője 5-6. (1971-1972) 167-194.

KISS GÁBOR–TÓTH ENDRE–ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS: Savaria – Szombathely város története a város alapításától 1526-ig. Szombathely története 1. Szombathely, 1998.

FONT MÁRTA: Magyarország története 2. Államalapítás 970-1038. Budapest, 2009.

KISS GÁBOR: Vas megye 10–12. századi sír- és kincsleletei. Magyarország honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei 2. Szombathely, 2000.

KISS PÉTER: A római kor Vas megyében. In: Összeköttetés föld fölött és föld alatt. A Győr–Szombathely és a Szombathely–Hévíz közötti 400 kV-os távvezeték régészeti kutatásai 2003–2009. Ilon Gábor, Kvassay Judit (szerk.) A K.Ö.SZ. Tudományos-népszerűsítő füzetek 1. Szombathely–Budapest, 2009. 24-26.

KOSZTA LÁSZLÓ: Magyarország története 3. Válság és megerősödés 1038-1196. Budapest, 2009.

S. Lackovits Emőke: 16–17. századi kéttornyulaki párták és párhuzamaik. Veszprémi Történelmi Tár 1989/I. Veszprém, 1989. 31–43.

MATEICIUCOVÁ, INNA: Neolithisierung Mitteleuropas und die Entstehung der Kultur mit Linerbandkeramik. In: Život a smrt v mladší době kamenné. (ed. Zdeněk Čížmář) Znojmo, 2008. 30-37.

MÓCSY ANDRÁS: Pannónia a korai császárkor idején. Budapest, Akadémiai kiadó, 1974.

MÓCSY ANDRÁS–FITZ JENŐ: Eseménytörténet. In: Pannonia régészeti kézikönyve. Fitz Jenő–Mócsy András (szerk.) Budapest, Akadémiai kiadó, 1990. 31-51.

MÜLLER RÓBERT: Mészégető kemencék Magyarországon. In: Iparrégészet. Égetőkemencék. (szerk. Gömöri János) Veszprém, 1981. 55-65.

NEUGEBAUER, JOHANNES-WOLFGANG ET AL.: Bronzezeit in Ostösterreich. St. Pölten, 1994.

SKRIBA PÉTER–SZAKÁL ISTVÁN: Terepbejárások a Gyöngyös völgyében (1998-99). Előmunkálatok Vas megye régészeti topográfiájához. (Szakdolgozat) Szombathely, 2000.

SÜMEGI PÁL–ILON GÁBOR ET AL.: The Alpine Foreland. In. Environmental archaeology in Transdanubia. (Eds. Cs. Zatykó, I. Juhász, P. Sümegi) *Varia Archaeologica Hungarica* XX. Budapest, 2007.

SÜMEGI PÁL–ILON GÁBOR ET AL.: Neolit és rézkori régészeti kultúrák és környezeti hátterük az Alpokaljáról. In. *Medinától Etéig. Tisztelgő írások Csalog József születésének 100. évfordulóján.*(Szerk. Bende Lívia, Lőrinczy Gábor) Szentes, 2009. 189–196.

STRAUB PÉTER: 717 Nagyrécsce–Tuskevári - dűlő. In. *Régészeti feltárások az M7–M70 autópálya Zala megyei nyomvonalán* (szerk. Horváth László, Frankovics Tibor) Zalaegerszeg, 2008. 66-67.

SZABÓ MIKLÓS: Pannonia a római foglалás előtt (La Tène kor). In. *Pannonia régészeti kézikönyve*. Fitz Jenő–Mócsy András (szerk.) Budapest, Akadémiai kiadó, 1990. 15-29.

SZABÓ MIKLÓS: A keleti kelták. A késő vaskor a Kárpát-medencében, Budapest, L'Harmattan, 2005.

VAMOS GÁBOR: Régészeti célú terepbejárások a Gyöngyös- és a Szerdahelyi-patak völgyében 2003–2004. (Szakdolgozat) Pécs, 2004.

ZSOLDOS ATTILA: Magyarország története 4. Nagy uralkodók és kiskirályok a 13. században. Budapest, 2009.

VISY ZSOLT (főszerk.): *Magyar régészet az ezredfordulón*. Budapest, 2003.

7. SUMMARY

Gábor Ilon

Following the decree of the National Office of Cultural Heritage, the Field Service for Cultural Heritage directed a bomb disposal inspection of the entire area of the Lukácsháza reservoir affected by the earthworks of the construction in September – November 2008. Test excavations were led by archaeologist Zoltán Basticz in the five archaeological areas expected in the building area of the reservoir over 5422 m² between 1st – 17th October. During and following the latter works, the metal detecting specialist of the Field Service for Cultural Heritage, Lajos Sándor conducted field-walking surveys in the area of the reservoir and collected, amongst others, a Roman bronze statuette of a dromedary, besides Roman and medieval coins.

Based on the preliminary test excavations, two sites were chosen for salvage excavations.

The first excavations were directed at the site of Kőszeg–Kőszegfalvi-rétek dűlő I. between 23rd March–5th June 2009. They were conducted on a 13 068 m² expanse of territory stripped of its topsoil where 101 pits, 159 postholes, 3 ovens, 3 baking surfaces, 4 ditches, 4 graves and the foundations of a stone building, thus, 275 features in all were registered and excavated. These range according to the following periods: settlement features of the Early and Middle Copper Age, and the Early and Middle Bronze Age; four graves of the Hungarian Conquest period; while the majority of features belonged to medieval settlements. One of the most extraordinary remains of the excavations was unearthed from a large pit complex: the horse-headed spout of a late medieval aquamanile, a liquid container.

The second salvage excavation led by Ciprián Horváth was conducted at Lukácsháza–Gyalogúti-dűlő between 21st September–22nd October. Here, the 18 523 m² area yielded 182 features. A part of the excavated settlement features can be dated to the Middle and Late Neolithic period, and the Middle and Late Bronze Age. Another larger group of features dates to the Árpáadian Age. A pair of Árpáadian Age lime-kilns is outstanding. Two parallel running ditches were documented, which probably acted as the two west–east oriented water channels of a Roman road. This side-road might have diverted from the Amber Road heading a few hundred metres away from the site, but they can also be interpreted as the remnants of Roman allotment.

During the months of the rainy spring periods, our staff undertook the task of archaeological monitoring during construction works to save any finds that might appear and to excavate features.

The geodesic survey and its documentation during the salvage excavations was done by the geodesist staff of the second regional office (in Szombathely) of the Field Service under the direction of István Eke archaeologist–geodesist–GIS specialist.

The restoration of the finds has been completed thanks to the work of the staff of Archeolore Kft. with special thanks to their directors Szilvia Döbröntey-David and Balázs Udvardi. The excavation and processing documentation (e.g. on anthropology, archaeozoology, numismatics or conservation) was handed over to the Savaria Museum of Szombathely, who also houses the remains. The human remains were analyzed by Dr Gábor Tóth (University of West Hungary, Szombathely); the animal bones were identified and registered by Péter Csippán (Field Service for Cultural Heritage, Budapest). We are grateful for the find drawings prepared by Hajnalka Binder; and for the identification of the coins to Dr Ferenc Redő (Field Service for Cultural Heritage, Budapest).

The publication of this volume was sponsored by the Meliorációs és Rekultivációs Kft. (Szombathely).

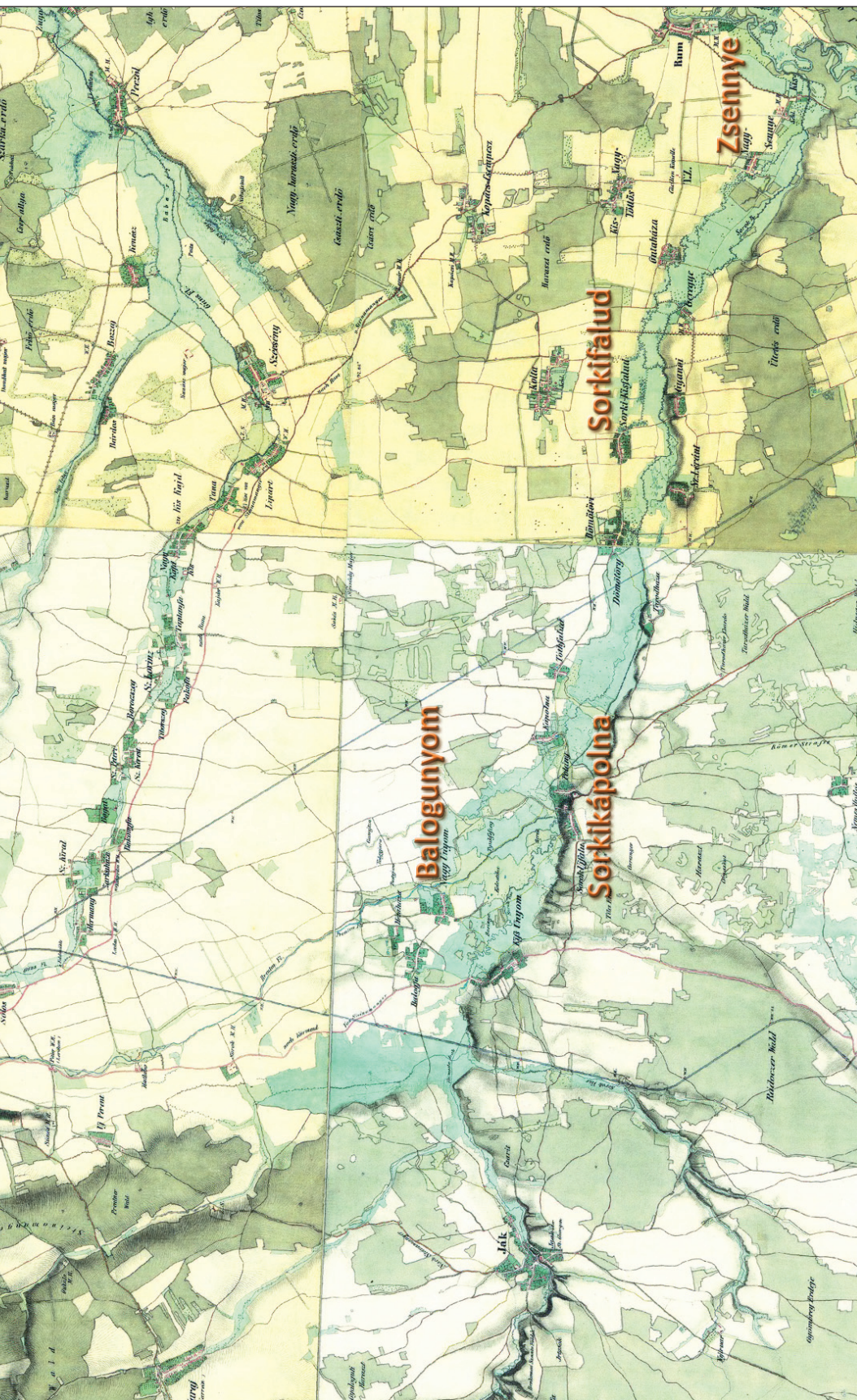
8. MELLÉKLETEK

40 – 43. ábra Válogatás az 1965-ös szombathelyi árvíz képeiből
(forrás: Nyugat-dunántúli Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság archívuma)

44. ábra A Lukácsházi víztorozó által védett települések a Gyöngyös-völgyében
(A Második Katonai Felmérés 1806–1869: Magyar Királyság. Digitalized maps of the Habsburg Empire. Arcanum Adatbázis Kft. Budapest, 2006 alapján)

SZERZŐK:

Basticz Zoltán	régész (K. Ö. SZ.) 32
Eke István	régész, térinformatikai referens (K. Ö. SZ.) 18, 33
Horváth Ciprián	régész (K. Ö. SZ.) 23, 28, 40
Ilon Gábor	régész, irodavezető (K. Ö. SZ.) 3, 5, 16, 32, 35, 39, 40, 43
Oláh István	geológus (K. Ö. SZ.) 38, 40
Udvardi Balázs	fazekas, restaurátor (Archeolore Kft.) 35
Tokai Zita Mária	régész (K. Ö. SZ.) 7, 40

KÖZREMŰKÖDŐK:

Binder Hajnalka	rajz 10, 12, 13, 16, 19, 22, 24, 27, 30, 36
Eke István és munkatársai	grafika és térkép 23, 24, 34
Gaál Erika	digitális grafika 46, 47
Halász Ferenc	fotó 4, 5, 6, 14, 22, 26, 28, 31, 32, 33
Horváth Ciprián	fotó 31
Ilon Gergely	fotó 26, 29
Németh Bori	angol fordítás 43
Oláh István	fotó 38
Udvardi Balázs	fotó 35
Rákóczi Gábor	fotó 3
Skrach Éva	fotó 39
Takács Tibor	fotó 15, 22, 24, 27, 32
Tárczy Tamás	fotó 11
Tokai Zita Mária	fotó, digitális grafika 10, 33
Tóth Zoltán	rajz, digitális grafika 7, 9, 10, 13, 15
Vámos Gábor	digitális grafika 8, 9

A Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat Kiadványai 2007–2009

Az Intézmény egészének éves tevékenységét bemutató, immár három alkalommal megjelent Tájékoztató füzetek elsődleges célja a régészeti és műemléki kutatásokról a legfrissebb, képekkel illusztrált rövid beszámolók közzététele, valamint a Szakszolgálat minden igazgatósága, régiója, osztálya és csoportja által az adott évben végzett munkák ismertetése.

2009-ben kialakításra került a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat kiadványainak rendszere. Ennek értelmében évkönyv jelleggel megjelenő periodikákban lesz lehetőség külön-külön az épületkutatások és a régészeti feltárások bemutatására. Az évkönyvek első kötete „Évkönyv és jelentés a K.Ö.SZ. 2008-ban végzett feltárásairól” címmel 2010. első félévében látott napvilágot.

VIA–Kulturális Örökségvédelmi Kismonográfiák címmel 2009-ben megindult az Intézmény által végzett feltárások és épületkutatások elsődleges forrásközlő sorozata.

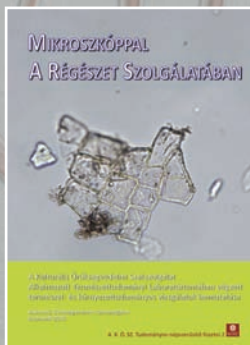
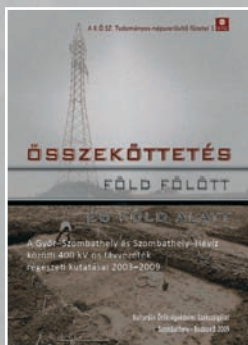
A Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat és a Magyar Nemzeti Múzeum közös kiadásában pedig egy-egy lelőhely, tájegység, korszak vagy anyagcsoport részletes, monografikus feldolgozásainak megjelentetését tervezzük.

A K.Ö.SZ. Tudományos-népszerűsítő Füzetei sorozat köteteivel egy-egy projektről és az Intézményben folyó feldolgozó munkálatokról a régészet és a lakókörnyezetük története iránt érdeklődő nagyközönség, valamint együttműködő partnereink számára nyújtunk színes, érdekes beszámolókat.

Feltárási ismertetőink közreadását 2010. áprilisában kezdtük meg. Ezek az egyes, még folyamatban lévő, vagy nemrég lezárult feltárások eredményeinek leprellő formában való, a nagyközönségnek szóló ismertetését tartalmazzák magyar és angol változatban.

Az évkönyvek és a sorozatok mellett egyedi kiadványokat is megjelentetünk, illetve ilyenek kiadásában részt veszünk, mint a ΜΩΜΟΣ: Őskoros Kutatók VI. Összejövetelének konferenciakötete.

Kiadványaink rendszerét úgy alakítottuk, hogy azokból a hazai és a nemzetközi szakmai körök egyaránt tájékozódhassanak elvégzett kutatásainkról: az évkönyvek részben, a VIA sorozat darabjai teljes egészében magyar–angol kétnyelvű formában, a monográfia sorozat pedig csak idegen nyelven jelenik meg. A népszerű sorozatban és a konferenciakötetben pedig angol nyelvű összefoglalók biztosítják ugyanezt.

Központi Regionális Iroda
1036 Budapest, Dugovics Titusz tér 13–17.
Telefon: (1) 430-6019, 430-6006, 430-6016
www.kosz.gov.hu
06-1-430-6000
info@kosz.gov.hu

Nyugat-dunántúli Regionális Iroda
9700 Szombathely, Szófia u. 33–35.
Telefon: (94) 887-676

Dél-dunántúli Regionális Iroda
7630 Pécs, Mohácsi út 18.
Telefon: (72) 511-071

Dél-alföldi Regionális Iroda
6724 Szeged, Árvíz u. 61.
Telefon: (62) 551-780

Kelet-magyarországi Regionális Iroda
4400 Nyíregyháza, Tünde u. 13/B.
Telefon: (42) 801-470